

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi Cumhuriyet Theology Journal

| cuid.cumhuriyet.edu.tr |

Founded: 1996

Available online, e-ISSN: 2528-987X

Publisher: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

The Role of the Ottoman Qur'ān Scholar Mustafa b. Abdirrahman b. Muhammed al-Izmîrî in the Tradition of Confirmation in Qur'ānic Knowledge -The Examples of Egypt and Indonesia-

Hatice Şahin Aynur^{1,a,*}

¹ Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Department of Recitation of the Holy Qur'ān and Science of Qiraat, Samsun/Türkiye

* Corresponding author

Research Article

History

Received: 22/01/2025

Accepted: 22/05/2025

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

This article examines the role of Mustafa b. Abdirrahman b. Muhammed al-Izmîrî (d.1154), an Ottoman scholar of Qur'ānic recitation, within the tradition of ijazah (certification) in the science of Qur'ānic recitation. Mustafa al-Izmîrî is recognized as a prominent and influential scholar in the field of Qur'ānic recitation during the Ottoman period and beyond, particularly known for his written works and contributions to the tradition of editorial revisions (tahrîrât). However, it has been observed that Mustafa al-Izmîrî is not included in the chain of transmission of the ijazahs for the Sûfî Doctrine of Istanbul Style and the Atâullah Doctrine of Egyptian Style, which have been passed down from the Ottoman period to the present. Given that Mustafa al-Izmîrî was a student of Yûsufendizâde, it is highly likely that he is included in the ijazah sanad of the Itilâf Doctrine of Istanbul Style. However, since this doctrine is no longer practically taught in our country today it is not possible to confirm the transmitted information. Therefore, Mustafa al-Izmîrî is not included in the ijazahs of the doctrines currently transmitted in Turkey. One possible reason for Mustafa al-Izmîrî's absence may be his decision to move to Egypt rather than return to Istanbul after traveling to the Hijâz region for his pilgrimage. This situation suggests the possibility that, although he is not included in the ijazahs in our country, he might take part in the ijazahs granted in Egypt. This article, based on that possibility, aims to trace the presence of Mustafa al-Izmîrî – an important figure in the science of Qur'ānic recitation – first in Egypt, and then in other accessible Islamic countries, by examining the *ijâzah* chains of transmission. A further objective is to contribute to the field by incorporating the uninterrupted chain of transmission of Mustafa al-Izmîrî in the ijazahs of the science of Qur'ānic recitation - albeit through different countries - into the academic literature, as he has gained prominence primarily through his works.

Although Mustafa al-Izmîrî, made significant contributions to the science of Qur'ānic recitation through his written works, he has not been extensively studied apart from Recep Koyuncu's study, which is based on one of his works titled Editorial Revisions in the Science of Qur'ānic Recitation: Mustafa al-Izmîrî and His Work 'Umdat al-'Irfân. He is primarily mentioned in some studies as a student of Ali al-Mansûrî (d. 1134/1722). This article seeks to address that gap in the literature. In the introduction, the article focuses on the ijazah and editorial revision traditions, which are relevant to the topic although not in a direct manner. It then delves into al-Izmîrî's life, the reasons for his absence in the sanad of ijazahs in our country, and his place in the sanad of ijazahs granted in Egypt and Indonesia.

As a result of the study one chain of transmission (*sanad*) from Indonesia and one from Egypt were found to be identical. Even so, seven uninterrupted chains of transmission of Mustafa al-Izmîrî have been identified. Two of these were found in ijazahs granted in the Arab Republic of Egypt, while five were located in ijazahs issued in the Republic of Indonesia. Notably, in Indonesia, chains of transmission that should actually be found in our country were encountered. In other words, the discovery of two uninterrupted chains of transmission continuing through Yûsufendizâde, one of Mustafa al-Izmîrî's teachers of Qur'ānic recitation, in Indonesia underscores the connection of these chains with our country. In the conclusion, each of the sanads, whether identical or distinct, has been examined individually, and the relationships and interactions among them have been analyzed in detail.

Keywords: Qur'ānic Recitation, Qur'ān, Ijazah, Chain of Transmission, Mustafa al-Izmîrî

Kırâat İlmî İcâzetnâme Geleneğinde Osmanlı Kırâat Âlimi Mustafa b. Abdirrahmân b. Muhammed el-İzmirî'nin Rolü -Mısır ve Endonezya Örneği-

Süreç

Geliş: 22/01/2025

Kabul: 22/05/2025

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

ÖZ

Bu makalede, Osmanlı kırâat ulemâsından Mustafa b. Abdirrahmân b. Muhammed el-İzmirî'nin (öl. 1154) kırâat ilmi açısından icâzetnâme geleneğindeki yeri ele alınmıştır. Mustafa el-İzmirî gerek Osmanlı döneminde gerekse günümüzde kırâat alanında söz sahibi önemli bir âlim kabul edilmekte, bilhassa kaleme aldığı eserlerle ve tahrîrât geleneğine yaptığı katkılarla tanınmaktadır. Bununla birlikte onun Osmanlı'dan günümüze intikal eden İstanbul Tarîki Sûfî Mesleği ve Mısır Tarîki Atâullâh Mesleği'nin icâzetnâmelerinin isnadında yer almadığı görülmüştür. Mustafa el-İzmirî'nin, Yûsufefendizâde'nin öğrencisi olması hasebiyle İstanbul Tarîki İtilâf Mesleği'nin icâzetnâme senedinde bulunma ihtimali yüksek olsa da bu meslek günümüz Türkiye'sinde tedrisatı bulunmadığından aktarılan bilginin teyidine imkân tanımamaktadır. Dolayısıyla Mustafa el-İzmirî, ülkemizde hali hazırda tedrisatı devam eden mesleklerin icâzetnâmelerinde yer almamaktadır. Onun, hac vazifesini yerine getirmek üzere Hicaz'a gitmesinin ardından İstanbul'a dönmeyip Mısır'a geçmesi, İstanbul'daki kırâat ilmi icâzetnâmelerinde adının yer almamasının bir nedeni olabilir. Bu durum, Türkiye'deki icâzetnâmelerde bulunmasa da Mısır'daki icâzetnâmelerde adının geçme ihtimalini akla getirmektedir. Bu ihtimal çerçevesinde yazılmış olan bu makalenin amacı, önemli bir kırâat âlimi olan Mustafa b. Abdirrahman b. Muhammed el-İzmirî'yi öncelikle Mısır'daki kırâat ilmi icâzetnâme geleneğinde, ardından ise ulaşılan diğer İslâm ülkelerindeki isnadlarda tespit etmeye çalışmaktır. Ayrıca daha ziyade eserleriyle gündeme gelen Mustafa el-İzmirî'nin kırâat ilmi icâzetnâmelerindeki muttasıl senedinin -farklı ülkeler kanalıyla da olsa- literatüre kazandırılması hedeflenmektedir. Mustafa el-İzmirî, eserleriyle kırâat ilmine önemli katkılar sağlamış bir âlim olmasına rağmen Recep Koyuncu'nun *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmirî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri* isimli çalışması dışında üzerine çalışma yapılmamıştır. Daha ziyade Ali el-Mansûrî'nin (öl. 1134/1722) öğrencisi olarak bazı çalışmalarda yer bulmuş ve kendi başına bağımsız bir incelemeden çok, başkalarının eserlerinde bir referans noktası olmuştur. Dolayısıyla makalenin bu boşluğu doldurması hedeflenmektedir. Makalenin giriş kısmında, doğrudan olmasa bile konuyla ilişkili olarak icâzetnâme ve tahrîrât geleneklerine, ardından Mustafa el-İzmirî'nin hayatına, Türkiye'deki icâzetnâmelerde senetlerinin yer almamasının muhtemel sebeplerine, Mısır ve Endonezya'daki icâzetnâmelerdeki senetlerine yoğunlaşılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Endonezya'daki senedlerden biriyle Mısır'daki senedlerden biri aynı olsa da Mustafa el-İzmirî'nin muttasıl yedi senedine ulaşılmıştır. Bu senedlerden ikisi, Mısır Cumhuriyeti'nde verilen icâzetnâmelerde, beşi ise Endonezya Cumhuriyeti'nde düzenlenen icâzetnâmelerde tespit edilmiştir. Ayrıca Endonezya'da ülkemizde bulunması gereken senetlerle karşılaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle Endonezya'da Mustafa el-İzmirî'nin kırâat hocalarından biri olan Yûsufefendizâde aracılığıyla devam eden iki muttasıl senedin bulunması, bu senetlerin ülkemizle bağımlı ortaya koymaktadır. Zikri geçen bağlamlarda aynı ve farklı olan senetlerin her biri sonuç kısmında ayrıca değerlendirilmiş ve aralarındaki etkileşim incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Kur'ân, İcâzet, Senet, Mustafa el-İzmirî.

Giriş

Müslümanlara özgü bir uygulama olan ve hadis, tefsir, kırâat gibi İslâmî ilimlerin etkisi altında gelişen ve zamanla gelenek hâlini alan icâzetnâmeler, hicri 3. asra kadar erken bir tarihe dayanmaktadır. Arapça’da جواز/c.v.z. kökünden türeyen ve if’âl babında mastar olan icâzet kelimesi, “bir şeyi câiz kılmak, onaylamak, su akıtmak,¹ ruhsat, icâzet vermek”² gibi anlamlara gelmektedir. İslâm kültüründe “öğrendiğini öğretebilme ruhsatı” anlamına gelen icâzet, spesifik olarak yetkili hocadan kendisinin derslerini, belli bir müfredat çerçevesinde başarıyla tamamladığında, aldığı dersleri kendi öğrencilerine aktarabilme yeteneğini kazanan öğrenciye verilen sertifika/diplomayı ifade eder. Bu durum aynı zamanda icâzetnâmelerde dönemin resmî otoritesinin bir dahlinin olmadığını, tüm yetkinin icâzetnâmeyi veren hocada olduğunu ortaya koymaktadır. İslâm tarihinde icâzetnâme düzenleyen hocaların bu sorumluluğun fazlasıyla farkında oldukları izahtan varestedir. Zira icâzetnâme geleneğinin yüzyıllar boyunca bütün İslâm topraklarında neredeyse bire bir aynı şekilde uygulanması Müslümanların dinî, kültürel ve eğitim açısından birlikteliklerinin yanında bu konuda ne kadar titiz olduklarını göstermektedir. Müslümanların ilmî mirası koruma ve gelecek nesillere aktarma hassasiyetiyle başlattıkları bu gelenek, hicri 4. yüzyılda tüm Müslüman ülkelerde uygulanan bir prosedür halini almış hatta Hristiyan Avrupa’yı da etkilemiştir. Nitekim 12. yüzyılda Latin Batı’da ortaya çıkan ve zamanla sertifika, diploma, derece gibi isim değişikliği geçirecek olan “licentia docendi” de icâzet ile aynı manayı taşımaktadır.³

Başlangıçta daha ziyade hadis alanında kullanılan icâzetnâmeler, kırâat ilminde de uygulanmaktadır. Diğer alanlarda olduğu gibi kırâat ilminde de icâzet, hocanın kendi öğrettiklerinin hepsini aktarması için öğrencisini ruhsatlandıran bir izin verici (hoca/şeyh/âlim) tarafından verilir. Bu bilgilerin aktarımında ahzedilenler kadar önemli kısım, râvîleri içeren senet kısmıdır. Kırâat ilmindeki bu senet, sahih olabilmesi için bilginin kaynağı olan Cibrîl’den (a.s.) Hz. Allah’a ulaşmak durumundadır.⁴ Diğer bir ifadeyle kırâat ilmi icâzetnâmeleri, Kur’ân-ı Kerîm’in doğru ve eksiksiz bir şekilde bize ulaştığının bir nevî teminatıdır.

Kırâat ilmi icâzetnâmelerinin içeriğine gelince hepsi besmele ile başlamakta, hamdele ile devam etmekte, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) ailesine salât ve selâm ve kelime-i şehâdet kısımlarıyla devam etmektedir. İcâzetnâmelerdeki bu bölüm aynı zamanda asıl konuya geçmeden önceki giriş kısmı kabul edilebilir. Tüm icâzetnâmelerde Kur’ân’ın korunmuşluğu, Kur’ân okuma ve okutmanın fazileti, ilim boyutuyla bu ilmin önemi ve onu tahsil etmenin ehemmiyeti gibi konuları içeren âyet

¹ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh fi’l-luğa* (Kâhire: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1982), “cvz”, 3/871.

² Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü’l-elfâz’l-Kur’ân* (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 2011), “cvz”, 211.

³ Mesut Idrız, “İslâm Eğitim Yaşamında İcazet Geleneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (2003), 169; Makdisî George M., *The rise of colleges: Institutions of learning in Islam and the West* (Edinburgh: Edinburgh University Press, ts.), 151-152.

⁴ İcâzetnâme geleneği hakkında geniş bilgi için bk. Ahmed b. Fâris b. Zekerîyye b. Muhammed, *Mu’cemü mekâyîsi’l-luga* (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1984), “cvz”, 202-203; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatib el-Bağdâdî, *el-Muhaddisü’l-fâsıl* (Beyrût: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1994), 163-181; *el-İcâze li’l-ma’dûm ve’l-mechûl* (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993), 79-80; Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Mennân bi-Mukaddimeti Lisâni’l-Mizân* (Beyrût: Dâru’l-Cîl, 1995), 528; Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-İtkân fi’l-ulûmi’l-Kur’ân* (Kâhire: Matbaatü’l-Musaviye, 1287), 2/289; Muhammed b. Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-mukri’in ve mürşidü’t-talibîn* (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1980), 3; Seyyid Şihâbüddîn Muhammed Hüseyin b. Mahmûd b. Alî el-Mar’aşî el-Hüseyinî, *el-Müselâlat fi’l-icâzât* (Kum: Hafız, 1416), 9.

ve hadislerin aktarıldığı ayrıca kelâm-ı kibârdan sözlere vurguların yapıldığı ikinci kısım bulunmaktadır. İcâzetnâmelerdeki bu bölüm de asıl konuya geçmeden önce konunun ehemmiyetinin subût-i kat’î ve subût-i zannî delillerle aktarıldığı bölüm kabul edilebilir. Yine icâzetnâmelerdeki bu kısım, icâzetnâmenin muhtasar veya detaylı olmasına oranla uzunluk veya kısalık gösterebilmektedir. İcâzetnâmelerde icâzeti veren hocanın ve yetkin gördüğü öğrencisinin adı, nesep bilgileri zikredilmektedir. Bu kısım aynı zamanda hocanın icâzeti verme sebebiyle ilgili bilgilerin yani öğrencinin artık bu konuda yetkin olduğunun aktarıldığı kısımdır. Aynı bölümde hoca kendisini tanıtmakta, öğrencisine okuttuğu kitapları zikretmekte ve kendisinin kimlerden ve hangi yollarla okuduğunu aktarmakta ayrıca öğrencisini yetkin kabul ettiğinden ona izin verdiğini belirtmektedir. Aynı bölüm artık icâzetnâmenin silsilesinin aktarıldığı bölüm olarak da kabul edilebilir. Dolayısıyla icâzeti alan öğrenciden başlayarak hocası, onun hocası, onun hocası şeklinde ilerleyen sened silsilesinin Allah’a (c.c.) ulaşınca kadar sıralandığı bölümdür. Esasen icâzetnâmelerin asıl kısmı burası sayılabilir. Zira muttasıl olmasının ispatı olan isnâd zinciri burada aktarılmaktadır. İcâzetnâmenin sondan bir öncesi diyebileceğimiz bu bölümde icâzeti veren hocanın öğrencisine nasihatleri ve duası bulunmaktadır. Son bölümde ise icâzeti veren hocanın adı, künyesi ve memleketi yer almaktadır. Bunun yanında icâzetin verildiği tarih ve evrakın mühürlendiği kısım bulunmaktadır.

Makaleyi doğrudan ilgilendirmese de makalenin konusunu teşkil eden Mustafa el-İzmirî’nin uzmanlık alanlarından birisi olan tahrîrâtta da kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Esasen Mustafa el-İzmirî, bu yönüyle daha ziyade tanınmakta hatta kendi ismine atıf yapılan *İzmirî Ekolü’nün*⁵ temsilciliğini üstlenmektedir. Arapça حرر/h.r.r. kökünden masdar olarak türeyen tahrîrât kelimesi, tefîl babından تحریر ifadesinin cemî sigasıdır. Kelime حرر formuyla lügatlerde “düzene koyma, araştırma, değerlendirme, ayıklama, eksik ve kusurlu yönlerin tespit edilip doğru olanı ortaya koyma”⁶ gibi geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Kavramın aslı الحرر sözcüğünden gelmekte

⁵ Tahrîrât geleneğinde İbnü'l-Cezerî’nin *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* isimli eserlerinin etrafında bir kırâat edebiyatı ve literatürü gelişmiş ve bu çerçevede kendilerinden sonrasına da ciddi etkileri bulunan Medresetü'l-Mansûrî ve Medresetü'l-İzmirî ekolleri oluşmuştur. Bu iki ekolden birincisi Mısır Tarîki’nin kurucusu Ali el-Mansûrî’ye nispet edilen *Mansûrî Ekolü’dür*. Masûrî Ekolü’nde İbnü'l-Cezerî’nin *en-Neşr*’de yer verdiği tarîk ve vecihlerle yetinilmekte ve yalnızca onun açıklamaları benimsenmektedir. Bununla birlikte *en-Neşr*’deki tafsîlî kaynaklara itibar edilmekte dahası icmâlî kaynakların aktarımlarından da istifade edilmektedir. Diğer bir ekol, Mustafa el-İzmirî’ye nispet edilen *İzmirî Ekolü’dür*. Bu ekolde ise İbnü'l-Cezerî’nin aktarımlarıyla yetinilmemekte, bizzat *en-Neşr*’in kaynaklarına geri dönülerek bu kaynaklardan hüküm çıkarılmakta ve ilgili eserlerle *en-Neşr* arasında tenakuz olduğunda adı geçen kaynaklar dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla bu ekol, *en-Neşr*’de sadece tarîk isnadı bulunan tafsîlî kaynaklara itibar etmektedir. Mustafa b. Abdîrahman b. Muhammed el-İzmirî, *‘Umdetü'l-İrfân fî tahrîri evcûhi'l-Kur’ân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü, 144), 1b-60b; Geniş bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmirî ve ‘Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 30-31; Ahmet Gökdemir, “Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları”, *NEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2017), 125; Eren Pilgir, “Recep Koyuncu. Kıraat İlminde Tahrîrât: Mustafa el-İzmirî ve ‘Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik). Kitap Değerlendirmesi”, *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 60 (2021), 260; Osman Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52, 227-229.

⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, “hrr”, 2/629; Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî, *Muhtâru’s-sihâh* (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999), “hrr”, 69; Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1993), “hrr”, 4/184; Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), “hrr”, 375; Muhammed b. Abdürrezzâk el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Beyrût: Dâru'l-Hidâye, ts.), “hrr”, 10/588.

olup “diğerleriyle karışma veya ihtilat durumundan uzak olma” gibi manalara gelmektedir.⁷ İstilahta ise tahrîrât, “Kırâat imamlarının, râvîlerinin ve tarîklerin isnad halkalarının doğru tesis edilmesi, kırâat ilminin temel eserlerine gitmek suretiyle sıhhat ve tevsîkinin tespit edilmesi, kırâatlerin telfîk ve tahlîl gibi birtakım hatalardan korunması adına sahîh ve menedilmiş kırâat vecihlerinin ortaya konulması” ameliyesine denmektedir.⁸

Bu makalede Mustafa el-İzmirî, hayatı ve eserleri, ülkemizde düzenlenen icâzetnâmelerdeki durumu, Mısır ve Endonezya’da verilen icâzetnâmelerde yer alışı boyutlarıyla incelenmiş ve icâzetnâmelerdeki isnatlar kritik edilmiştir.

1. Mustafa el-İzmirî’nin Hayatı

Tam adı Mustafa b. Abdurrahmân b. Muhammed el-İzmirî olan Mustafa el-İzmirî’nin babasının adı Abdurrahmân, dedesinin adı Muhammed’dir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşayan el-İzmirî, bazı kaynaklara göre İzmir’in Menemen ilçesinde dünyaya gelmiştir. Öğrencilerinden Haşim b. Muhammed el-Mağribî’nin *Hısnü’l-Kârî* isimli eserinde kendisini *Menemenî* nispesiyle anması ve *Bedâ’u’l-Burhân* isimli eserin ferağ kaydında aynı nispeyle yer alması el-İzmirî’nin Menemen’de doğma ihtimalini desteklemektedir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan el-İzmirî, doğduğu yere nispetle “İzmirî” olarak anılmakta, aynı zamanda “Rumî” ve “Canbaş Dede” lakaplarıyla da tanınmaktadır.⁹

Mustafa el-İzmirî, İzmir’den sonra İstanbul’a gitmiş ve oradaki kırâat âlimlerinden ders almıştır. Kırâat alanında uzmanlaşmasını sağlayan hocaları arasında Mısır Tarîkî’nin kurucusu Ali el-

⁷ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-munîr: Mu’cemu Arabî* (Beyrût: Mektebetü Lübnan. 1987), “hrr”, 113. Tahrîrât konusunda güncel çalışmalar için bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmirî ve ‘Umdetü’l-İrfân Adlı Eseri*, 34 vd; Recep Koyuncu, “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği”, *Uluslararası İbnü’l-Cezerî Sempozyumu* (Bursa: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2018, 668-669; Mustafa Atilla Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2018), 85; Osman Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü’t-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 115-148; Osman Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, 207-234; Mustafa Hatipoğlu, *Kıraat İlminde Kaynak Bir Eser İthâfu Fuzalâi’l-Beşer* (Ankara: İlâhiyât, 2024), 145 vd.

⁸ Muhammed el-Mütevellî, *er-Ravdu’n-nadîr fi tahrîri evcûhi’l-Kitâbi’l-Münîr*, (Tanta: Dâru’s-Sahâbe li’t-Türâs, 2006), 42; Süleyman b. Hüseyin el-Cemzûrî, *el-Fethu’r-Rahmânî şerhu Kenzî’l-me’ânî bi tahrîri Hirzî’l-emânî* (Riyad: Dâru İbni’l-Kayyîm, 2005), 24-25; Muhammed Temîm b. Mustafa Asım ez-Zü’bî, *Teysîru’l-fettâhi’l-âlim şerhu tenkîhi fethi’l-kerîm fi tahrîri evcûhi’l-Kur’ânî’l-Azîm* (Medine: Müessesetü’d-Duhâ, 2018), 7; İbnü’l-Cezerî, *Ecvibetü’l-İmâm İbni’l-Cezerî ‘ale’l-mesâilî’t-Tebrîziyye*, (Medine: Dâru Elif Lâm Mîm li’n-Neşri ve’t-Tevzî, 2016), 16; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 92-93; Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât -Mustafa el-İzmirî ve ‘Umdetü’l-İrfân Adlı Eseri*, 34-35; Recep Koyuncu, “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği”, 668-669; Mustafa Atilla Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 85; Osman Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar”, 216-217; Mustafa Hatipoğlu, *Kıraat İlminde Kaynak Bir Eser*, 145.

⁹ Hâşim b. Muhammed el-Mağribî, *Hısnü’l-kârî fi ihtilâfi’l-mekârî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, 68/12), 62a; İlyas b. Ahmed Hüseyin Birmâvî, *İmtâ’u’l-fudalâ bi terâcimi’l-kurrâ fi mâ ba’de’l-karnî’s-sâmin el-hicrî* (Medine: Dâru’n-Nedve, 2000), 2/390-391; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 2/28; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-ârifin esmâü’l-Müellifin ve âsârü’l-musannifin* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 2/445; Tayyar Altıkulaç, “Mustafa İzmirî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/530; Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât*, 51; Mustafa Tugantay, *Ali el-Mansûrî, Kıraat İlmindeki Yeri ve Tahrîru’t-Turuk ve’r-Rivâyât Adlı Eserin Tahlîli* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 53.

Mansûrî, İstanbul Tarîki İtilâf Mesleği'nin kurucusu Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi¹⁰ (öl. 1167/1754), Köprülüzâde Ahmed Paşa, Şeyh Muhammed el-Aşrî ve Şeyh Ahmed el-Hicâzî bulunmaktadır. İstanbul'da bir müddet kırâat tedrisatıyla meşgul olduğu bilinen Mustafa el-İzmirî'nin öğrencileri arasında Şeyh Ahmed er-Reşîdî, Şeyh Seyyid Haşim b. Muhammed el-Mağribî, Şeyh Abdurrahmân b. Hasan b. Ömer b. Ebî Zeyd el-Echûrî el-Mısırî ve Şeyh Muhammed b. Hasan Muhammed b. Ahmed Cemâluddîn es-Semenûdî gibi önemli isimler bulunmaktadır.¹¹

Mustafa el-İzmirî, öğrencisi Haşim b. Muhammed el-Mağribî'nin ifadesine göre hac vazifesi için 1153'te Hicaz bölgesine gitmiş ardından Mısır'a geçmiştir.¹² Bir yıl kadar Mısır'da ikamet ettikten sonra bazı kaynaklarda ölüm tarihiyle ilgili farklı bilgiler olsa da¹³ 1154'te orada vefat etmiştir.

Kaynaklarda Hanefî mezhebine mensup olduğu kaydedilen Mustafa el-İzmirî, ömrü ilimle geçen ve alanda muteber kabul edilecek eserler kaleme alan bir kırâat âlimidir. Bu bağlamda eserlerinden en önemlisi, *Tahrîru'n-Neşr min tarîki'l-'aşr*'dır. Eser, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inde kaynak belirtmeksizin aktardığı bazı bilgilerin kaynaklarının tespit ve tetkikini içerdiğinden aynı zamanda tahrîrât niteliği taşımaktadır.¹⁴ Müellifin diğer eserleri ise *İhtilâfu'l-berara bimâ sekete 'anhü'l-aşera*,¹⁵ *Bedâ'u'l-burhân 'alâ 'Umdeti'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*,¹⁶ *Muhtasarü'n-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr*,¹⁷ *'Umdetü'l-irfân fî tahrîri evcûhi'l-Kur'ân*'dır.¹⁸ Bazı kaynaklarda müellifin mahtut olduğu ifade edilen eserleri ise şunlardır: *Hısnü'l-Kârî fî'htilâfi'l-mekârî*, *Risâletü'd-dâd ve nûru'l-a'lâm bi'nfirâdi'l-eimmeti'l-erbe'ati'l-a'lâm*.¹⁹

2. Mustafa İzmirî'nin Kırâat İlmi İcâzetnâme Geleneğindeki Yeri

Bu başlık altında, kırâat ilmi icâzetnâmelerinde Mustafa el-İzmirî'nin yeri incelenecektir. Yaşadığımız topraklar olması hasebiyle önce Türkiye ardından Mısır ve Endonezya'ya yer verilecek, bu ülkelerdeki icâzetnâmelerde Mustafa el-İzmirî, adının yer alıp almaması açısından işlenecektir. Mustafa el-İzmirî, Mısır ve Endonezya dışında Suriye, Suudî Arabistan, Irak ve Malezya gibi farklı İslâm ülkelerindeki icâzetnâmelerde de taranmış fakat onlarda senedine rastlanmamıştır.

¹⁰ Osmanlı'nın kırâat ulemâsından olan Yûsufefendizâde ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ali Öge, *18.Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yûsufefendizâde'nin Kiraat İlmindeki Yeri* (İstanbul: Kitap Yurdu Yayınları, 2019).

¹¹ Hocaları ve öğrencileri hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa b. Abdurrahmân b. Muhammed el-İzmirî, *Kitâbu ithâfu'l-berara bimâ sekete 'anhü neşri'l-aşera* (Riyad: Edvâü's-Selefi, 2007), 20-21.

¹² Tayyar Altıkulaç, "Mustafa İzmirî", 23/530.

¹³ Ölüm tarihindeki farklı rivayetler için bk. Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/28; İsmail Paşa, *Hedyyetü'l-ârifin*, 2/445.

¹⁴ Birmâvî, *İmtâ'u'l-fudalâ*, 2/390.

¹⁵ Geniş bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kiraat İlminde Tahrîrât*, 54.

¹⁶ Mustafa el-İzmirî, *Bedâ'u'l-burhân 'alâ 'umdeti'l-irfân*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, 066), 179b-231b; Geniş bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kiraat İlminde Tahrîrât*, 53; Osman Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eseri*, 64-65.

¹⁷ Tayyar Altıkulaç, "Mustafa İzmirî", 23/530; ayrıca bk. Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2/28; Osman Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar", 212.

¹⁸ Geniş bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kiraat İlminde Tahrîrât*, 60-120; Mustafa Atilla Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), 30.

¹⁹ Mustafa el-İzmirî, *İthâfu'l-berara bimâ sekete 'anhü neşri'l-aşera*, 21; Recep Koyuncu, *Kiraat İlminde Tahrîrât*, 54.

2.1. Türkiye Cumhuriyeti

Kur'an'ın muhafazasının ve indirildiği günden bu yana nesilden nesile aktarıldığının bir nevî ispatı sadedinde olan icâzetnâmeler ve içeriğindeki senetler, başlangıcından itibaren İslâm coğrafyasında hassasiyetle korunmuştur. Mustafa el-İzmirî'nin bir Osmanlı âlimi olması ve kırâat ilmi icâzetnâme senetlerinde bulunması hasebiyle Osmanlı'da kırâat ilminin tarihî seyrini burada kısaca aktarmada fayda görmekteyiz. Anadolu'da kırâat tedrisatının gelişimi ve kurumsal bir nitelik arz etmesi Sultan Bâyezîd'in (öl. 805/1403), kendi çocuklarına eğitim vermesi için İbnü'l-Cezerî'yi Bursa'ya davet etmesiyle başlamaktadır.²⁰ Sultanın davetine olumlu cevap veren İbnü'l-Cezerî, 798/1395 yılında Şam'dan Bursa'ya gelmiş ve Ulu Camii Külliyesi'nin inşasının akabinde Hûndî Hatûn Medresesi Dârulkurrâ'sında görev yapmıştır.²¹ Yaklaşık yedi yıl kadar Bursa'da kalan İbnü'l-Cezerî, kırâat tedrisatında tüm İslâm ülkelerini etkileyecek ve bu tedrisatın tarihî seyrini değiştirecek *en-Neşr fi'l-kırâati'l-âşr*, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-âşr*, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-âşr* ve *Nihâyetü'l-berara* isimli eserlerini burada kaleme almıştır.²² Adı geçen eserlerin Osmanlı'da kaleme alınması, Osmanlı'nın öncelikle kendisinde kırâat ilmi ve tedrisatının inkişafına ve aynı zamanda diğer İslâm ülkelerinde Osmanlı'nın bir kırâat ilmi tedrisatı merkezi kabul edilmesine zemin hazırlamıştır.²³

İbnü'l-Cezerî sonrasında bir dönem ilerleme kaydetmeden durağan seyreden kırâat ilmi ve tedrisatı, Osmanlı'nın alanında yetkin âlimleri payitahta çağırması geleneği çerçevesinde yeniden gelişmeye başlamıştır. Kânûnî Sultan Süleyman'ın (öl. 974/1566) emriyle Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın (öl. 987/1579), Mısır'da kırâat tedrisatıyla şöhret bulan, Nasuriddîn et-Tablâvî'nin öğrencisi olan Ahmed el-Mesyerî'yi (öl. 1006/1597) İstanbul'a davet etmesi bu ilerlemenin bir aşaması kabul edilebilir. Mısır'dan İstanbul'a gelen Ahmed el-Mesyerî vefat edinceye kadar Eyüp Sultan Camii'nde imamlık vazifesinin yanında kırâat dersleri vermeye devam etmiştir.²⁴ Kırâat tedrisatında temel kaynak olarak okuttuğu kitaptan neşet *Teysîr Tarîki*'ni tercih eden el-Mesyerî'nin kırâat eğitiminde esas kabul ettiği eserler, Ebû Amr ed-Dânî'nin *Kitâbü't-Teysîr*'i ile İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürre*, *et-Tayyibe* ve *en-Neşr* isimli eserleridir. Ahmed el-Mesyerî'nin Eyüp Sokullu Dârulkurrâ'sında *Teysîr Tarîki* şeklinde adlandırılan ancak zamanla *İstanbul Tarîki*²⁵ ismiyle meşhur olan²⁶ kırâat tedrisatından mezun olan Şeyh Ali A'rec Efendi, Mehmet Efendi, Evliyâ Muhammed Efendi ve Muhammed b. Ahmed el-Avfî gibi öğrencileri daha sonra İstanbul

²⁰ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd* (Dimeşk: Dâru'l-Ğavsânî, 2014), 122; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: İrfan Matbaası 1976), 22; Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/552.

²¹ Cahit Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 22.

²² Muhammed b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-âşr* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 210.

²³ Geniş bilgi için bk. Yaşar Akaslan, "İbnü'l-Cezerî", *Osmanlı'da İlim ve Kültür Şahıslar Seçkisi*, ed. Mustafa Sarıcaoğlu (Ankara: Fecr, 2024), 29-37; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 47; Süleyman Kaplan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kırâat İlimi", *İhya* 8/1 (2022), 520.

²⁴ Ahmed Hilmi, "Ravdatü'l-Kurrâ", *Sırat-ı Müstekim Mecmuası*, 7/148.

²⁵ Ahmed el-Mesyerî ve İstanbul Tarîki için bk. Mustafa b. Hasen İstanbulî, *Mürşidü't-talebe* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Blm. 29), 64b-72a; Muhammed Emîn Efendî, *Zühru'l-erîb fi izâhi'l-cem'i bi't-takrîb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Blm. 11), 213a.

²⁶ Muhammed Emîn Efendî, *Umdetü'l-hullân fi izâh-i Zübdeti'l-irfân* (İstanbul: Mektebetü'l-Hanefiyye, ts.), 115.

başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kırâat eğitimi vermeye başlamış ve bu tarîki yaygınlaştırarak gelecek nesillere aktarımını sağlamışlardır.²⁷

Ahmed el-Mesyerî'den bir asır sonra 1677 tarihinde Sadrazam Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa'nın (öl. 1102/1691) Mısır'dan Ali el-Mansûrî'yi (öl. 1134/1721) İstanbul'a davet etmesi kırâat tedrisatının gelişiminde yaşanan bir başka aşamadır. İstanbul'a gelen Ali el-Mansûrî kırâat tedrisatını Sultan Süleyman Türbesi'nde sürdürmüş daha sonra Sultan Ahmed Camii'ne Şeyhulkurrâ olarak tayin edilmiştir.²⁸ Kırâat tedrisatında Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî'nin (öl. 590/1194) eş-Şâtîbiyye ve İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-mudiyye* isimli eserlerini temel, Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'i ile İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-Teysîr*'ini yardımcı kaynak kabul eden, Şâtîbiyye ekolü olarak bilinen ve *Mısır Tarîki*²⁹ ismiyle meşhur olan metodu kuran Ali el-Mansûrî, kırâat alanında meşhur olan Hasan Efendi, Hüseyin Efendi, Köprülüzâde Abdullah Paşa, Hâşim el-Mağribî gibi öğrencilerin yetişmesine vesile olarak Osmanlı'da kırâat eğitiminin gelişimine katkılar sunmuştur.³⁰

Ahmed el-Mesyerî ve Ali el-Mansûrî sonrasında kendilerine nispet edilen İstanbul ve Mısır Tarîkleri ikiye ayrılır; İstanbul Tarîki, İtilâf ve Sûfî; Mısır Tarîki ise Mutkin ve Atâullâh Mesleği'ne ayrılarak devam etmişlerdir. Tarihi süreç içerisinde bu mesleklerden İtilâf ve Mutkin Meslekleri son temsilcilerin dâr-ı bekâyâ irtihaliyle pratikte nihayet bulmuş, Sûfî ve Atâullâh Meslekleri ise okutulmaya devam etmiştir. Hâlihazırda ülkemizde de bu iki mesleğin tedrisatı sürdürülmektedir. Bu durum, el-İzmirî'nin mevcut icâzetnâmelerin senedinde yer almaması anlamını taşımaktadır. Zira yukarıda adı geçen ve pratikte devam etmeyen mesleklerden İtilâf Mesleği'nin kurucusu olan Yûsufefendizâde'nin öğrencisi olan el-İzmirî'nin isnadının da bu mesleğin icâzetlerine dayanması muhtemeldir. Diğer bir ifadeyle Mustafa el-İzmirî'nin ülkemizde şu an okutulan kırâat ilmi icâzetnâmelerinde bulunmayışının temel sebebi, yüksek ihtimalle İtilâf Mesleği'nin tedrisinden sonra verilen icâzetnâmelerin senedinde bulunmasıdır. Dolayısıyla hâlihazırda var olan icâzetnâmelerin senetlerinde el-İzmirî'ye rastlamak mümkün olmadığı için ancak eski tarihli icâzetnâmelerde bulunması mümkün olabilirdi. Bu amaçla yazma eserler veritabanında on bine yakın icâzetnâme taranmış fakat sonuç alınamamıştır. Elbette bu durum icâzetnâme senetlerinde bulunamadığı anlamına gelmemektedir. Belki bu konu lisans üstü bir araştırmaya konu olmayı ve daha detaylı bir araştırmayı hak etmektedir.

Bu çerçevede yaptığımız araştırmalar sonucunda eski tarihli icâzetnâmelerde el-İzmirî'nin kendi icâzetnâmesine ve ülkemiz kanalıyla muttasıl senedine ulaşma imkânımız olamamıştır. el-İzmirî'nin icâzetnâmesine ulaşabilme umuduyla yukarıda belirtildiği gibi Türkiye Yazma Eserler Veritabanı'nda yaklaşık on bin icâzetnâme taranmış, dedesi Muhammed el-İzmirî kırâat alanında olmayan bazı icâzetnâmelerde yer almasına rağmen Mustafa el-İzmirî'ye rastlanılmamıştır. Yine hocası Yûsufefendizâde kanalıyla senede erişebilme amacıyla Yûsufefendizâde de icâzetnâmelerde taranmış fakat sonuç alınamamıştır. Ayrıca gerek Yûsufefendizâde gerekse Mustafa el-İzmirî üzerinde hem

²⁷ Ahmet Hilmi, "Ravzatü'l-Kurrâ", 7/148.

²⁸ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, Haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 3/677-678.

²⁹ Alî el-Mansûrî ve Mısır Tarîki için bk. Mustafa İstanbulî, *Mürşidü't-talebe*, 64b-72a; Alî b. Süleymân el-Mansûrî, *icâzetnâme* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Blm. 24), 97a-97b; Ahmed Hilmi, "Ravzatü'l-Kurrâ", 50.

³⁰ Geniş bilgi için bk. Mustafa Atilla Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı*, 26-28; M. Emin Maşalı, "Kur'ân Kiraatında ve Kitabetinde Türkiye'nin Durumu", *TC. Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kiraat Kurulu Başkanlığı Tecvit Çalıştayı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), 1.

akademik araştırma yapan kıymetli hocalarımızla hem de elân Reîsülkurrâ Mustafa Demirkan başta olmak üzere ülkemizde uzun yıllardır kırâat tedrisatıyla meşgul olan kırâat hocalarıyla istişare edilmiş kendilerinin yönlendirdikleri referanslar tetkik edilmiş, dikkate değer bilgilerle karşılaşılmış lakin el-İzmirî'nin icâzetnâmesine veya muttasıl senedine erişilememiştir. Bütün bunların yanında pratikte nihayet bulan meslekleri okuyan son kişi veya kişilerin isimleri de tespit edilememiştir. Şayet bunlara erişme imkânı olsaydı varislerinin varsa kişisel kütüphaneleri, icâzetnâmelere ulaşmak için bir vesile olabilirdi.

Mustafa el-İzmirî'nin günümüzde düzenlenen icâzetnâmelerde yer almıyor olmasının ve İstanbul'da bir dönem yaşadığında kırâat tedrisatıyla meşgul olduğu bilinse de geçmiş icâzetnâmelerde yer almayışının nedenini tespit etmek zordur. Ayrıca arşivlerde yer alan icâzetnâmeler arasında Yûsufefendizâde ve öğrencisi Mustafa el-İzmirî'nin icâzetnâmelerine rastlanmamamakla birlikte *Umdetü'l-Hullân* gibi eserlerde Mısır Tarîki ve meslekleri ile İstanbul Tarîki Sûfî Mesleği'nin isnad şeması mevcutken,³¹ Mustafa el-İzmirî'nin hocası Yûsufefendizâde'ye ait dolayısıyla İtilâf Mesleği'nin isnadı bulunmamaktadır.³² Bununla birlikte Yûsufefendizâde'yi çalışan Ali Öge eserlerinden edindiği bilgilerden hareketle kendisinin senedini şu şekilde aktarmaktadır: Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi babası Muhammed b. Yûsuf b. Abdirrahmân'dan, o da babası Yûsuf b. Abdirrahmân'dan, o da Muhammed b. Ca'fer'den (Evliyâ Efendi), o da Ahmed el-Mesyerî'den, o da Nâsuriddîn et-Tablâvî'den, o da Kâdî Zekeriyâ el-Ensârî'den, o da Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî'den, o da İbnü'l-Cezerî'den ahzetmiştir.³³

Mustafa el-İzmirî'nin ülkemizde senedinin bulunmayışına/ulaşılamamasına hac vazifesi sonrası Anadolu'ya dönmeyip Mısır'a gitmesi, orada tedrisata devam etmesi ve Mısır aracılığıyla icâzetnâmelerde bulunması gibi bir ihtimal söylenebilirse de Mısır'a gitmesinden bir yıl sonra vefat etmesi esasen bu iddiayı çürütmelidir. Fakat ilginçtir ki el-İzmirî Mısır'da verilen bazı icâzetnâmelerde yer almaktadır.

2.2. Mısır Cumhuriyeti

Mısır Cumhuriyeti'nin kırâat ilmi ve tedrisine gösterdiği ihtimam malumdur. Geçmişte Osmanlı'nın da istifade ettiği ve ülkesinde kırâat ilminin gelişmesine katkı sağlamak amacıyla âlimleri davet ettiği Mısır, tarihî süreçte ve günümüzde kırâat konusunda öncü bir ülke olma konumunu sürdürmektedir. Bu durum, kırâat ilminin tedrisine de yansımaktadır. Mısır'ın kırâat ilmi ve tedrisiyle ilgili pek çok özelliği bulunmakla birlikte biz burada konumuzla ilgili olan boyutunu ele alacak ve Mısır'da verilen icâzetnâme çeşitlerinden bahsedeceğiz. Ülkemizde verilen kırâat ilmi icâzetnâmelerinin Mısır'da farklı çeşitleri bulunmaktadır. Örneğin sadece kırâat-ı seb'a ve kırâat-ı aşereye değil her bir imamın bir veya iki râvisinin kırâatine özel icâzetnâmeler de düzenlenmektedirler. Bunun yanında, icâzetnâmelerde hem muhtasar hem de mufassal örnekler

³¹ İstanbul ve Mısır Tariklerinin isnad silsilesi için bk. Emîn Efendî, *Umdetü'l-hullân*, 6; Emîn Efendî, *Zühru'l-erîb*, 214b.

³² Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi'nin icâzetnâmelerdeki yerini tespit etmeye yönelik yaptığımız farklı bir çalışmada yine kırâat alimi olan Ahmed Reşîdî'nin de Yûsufefendizâde nispesiyle meşhur olması ve metinde, isminden ziyade nispesiyle yer alması karışıklığa sebebiyet vererek iki ismi karıştırmamıza ve yanlış tespitte bulunmamıza neden olmuştur. Hatice Şahin Aynur, "Yûsufefendizâde'nin Kırâat İlmi İcâzetnâme Geleneğindeki Yeri: Türkiye, Mısır, Malezya ve Endonezya Örneği", *Amasya İlahiyat Dergisi* 23 (2024), 220.

³³ Ali Öge, *Yûsufefendizâde'nin Kırâat İlmindeki Yeri* (Konya: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı, 2019), 196.

bulunmakta ve bu çeşitler her bir icâzet için söz konusu olabilmektedir. Bu çerçevede burada bir imamın (Âsım) iki ravisinin (Şu'be ve Hafs) icâzetnâmelerine yer verilecek; bunlar aracılığıyla Mustafa b. Abdirrahmân el-İzmirî'nin muttasıl senedlerinden ikisi yansıtılacaktır. Bu icâzetnâme Ezher Üniversitesi'nden emekli olan Profesör Doktor Ebu'l-Berâ Muhammed b. Muhammed Nasr Sa'îd el-Mısırî aracılığıyla ve bölümdeki diğer hocaların referanslarıyla elde edilmiştir.

2.2.1. Âsım, Şu'be ve Hafs Rivayeti Mufasssal İcâzetnâme Örneği

بسم الله الرحمن الرحيم

إجازة في القرآن الكريم بقراءة الإمام عاصم برواية شعبة وحفص من طريق الشاذلية والطيبة

الحمد لله رب العالمين وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمدا عبده ورسوله صلى الله عليه وسلم وبعد: قال تعالى ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُؤْذِنُ اللَّهُ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ﴾³⁴ وعن عثمان بن عفان رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: ﴿خيركم من تعلم القرآن وعلمه﴾³⁵... وعن أبي أمامة الباهلي رضي الله عنه قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: ﴿اقرأوا القرآن فإنه يأتي يوم القيامة شفيعا لأصحابه﴾³⁶ رواه مسلم ﴿وهناك الكثير من الأحاديث والآثار التي تتكلم عن فضل القرآن الكريم﴾

...

الشيخ المغدق عليه بالعطاء الحجة الحافظ الشيخ أحمد الرشيد الأزهرى المالكي، وهو عن الشيخ أبي السماع أحمد بن رجب محمد البقري القاهري الشافعي (١٠٧٤ - ١١٨٩ هـ)، وهو قرأ أيضا على الشيخ محمد العباسي الشهير بالعطاء، وهو عن المشايخ الثلاثة: الشيخ سلطان بن أحمد بن سلامة بن إسماعيل المزاحي الأزهرى الشافعي (توفي سنة ١٠٧٥ هـ)، وهو عن الشيخ علي بن علي الشيراملسي الأزهرى الشافعي (توفي سنة ١٠٨٧ هـ)، وهو عن الشيخ محمد بن قاسم بن إسماعيل البقري (١٠١٨ - ١١١١ هـ) وأخذ أيضا عن الشيخ مصطفى بن عبد الرحمن بن محمد الأزهرى الحنفي (توفي سنة ١١٥٥ هـ)³⁷، وهو عن شيخ شعبان بن مصطفى، وهو عن الشيخ محمد بن جعفر المشهور بأوليا أفندي (توفي سنة ١٠٤٤ هـ)، وهو عن الشيخ مصطفى عبد الرحمن الأزهرى، وعن الشيخ أحمد حجازي، وهو عن العلامة المقرئ شيخ القراء بالأستانة الشيخ علي بن سليمان المنصوري (توفي سنة ١١٣٤ هـ)، وأخذ الشيخ علي بن سليمان المنصوري عن المشايخ الثلاثة: الشيخ سلطان بن أحمد إسماعيل المزاحي الأزهرى الشافعي، والشيخ الشيراملسي، والشيخ محمد بن قاسم البقري ﴿

وهو عن الشيخ سلطان بن أحمد المزاحي عن شيخه سيف الدين أبو الفتوح ابن عطاء الله الوفاني الفضالي المقرئ الشافعي البصري (توفي سنة ١٠٢٠ هـ)، وهو عن شيخ قراء مصر عبد الرحمن بن شحادة اليميني المصري (٩٧٥ - ١٠٥٠ هـ)، وعن الشيخ الشيراملسي، وهو عن الشيخ محمد بن قاسم البقري عن شيخ قراء مصر الشيخ عبد الرحمن بن شحادة اليميني الشافعي، وهو أخذ عن والده الشيخ شحادة اليميني إلى قوله تعالى في سورة النساء: ﴿فكيف إذا جئنا من كل أمة بشهيد وجئنا بك على هؤلاء شهيدا...﴾³⁸ ثم مات والده، فاستأنف ختمة على تلميذ والده العلامة الشيخ عبد الحق بن محمد بن عبد الحق السنباطي (٨٤٢ - ٩٣١ هـ)، وهو عن الشيخ شحادة اليميني، وهو عن الشيخ محمد بن جعفر، وهو عن الشيخ أحمد المسيري المصري (توفي سنة ١٠٠٥ هـ)، وهو عن العلامة الشيخ محمد بن سالم الطبلاوى

³⁴ Fâtır 35/32.

³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (by.: Dâru Tavkî'n-Necât, 2001), "Fedâilu'l-Kur'ân", 21; Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts), "Sevâbu'l-Kur'ân", 15; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce, *es-Sünen*, (Beyrût: Dâru'l-Marife, 1996), "Mukaddime", 16; Abdullâh b. Abdirrahmân ed-Dârimî, *es-Sünen*, (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), "Fedâilu'l-Kur'ân", 2.

³⁶ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac, *el-Câmi'u's-Sahîh* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), "Misafirîn", 252.

³⁷ Mustafa el-İzmirî'nin ölüm tarihi hicrî 1154 olmakla birlikte burada hicrî 1155 olarak kaydedilmiştir.

³⁸ en-Nisâ 4/41.

(توفى سنة ٩٦٦ هـ)، وهو عن شيخ الإسلام زكريا بن محمد بن أحمد الأنصاري (٨٢٦ - ٩٢٦ هـ)، وهو عن الشيخ أحمد بن أسد الأميوطي (٨٠٨ - ٨٧٢ هـ)، وأبي العباس أحمد بن أبي بكر القليتياني، وأبي النعيم رضوان ابن محمد بن يوسف النقيري العقبي الشافعي (٧٦٩ - ٨٥٢ هـ)، وأبي طاهر محمد بن محمد العقيلي الشهير بالنويري، والإمام نور الدين عن ابن محمد بن صالح المخزومي البليسي الشافعي (توفى سنة ٨٦٤ هـ)، وأخذ الشيخ أحمد بن أسد الأميوطي (٨٠٨ - ٨٧٢ هـ)، وأبي العباس أحمد بن أبي بكر القليتياني، وأبي النعيم رضوان ابن محمد بن يوسف النقيري العقبي الشافعي (٧٦٩ - ٨٥٢ هـ)، وأبي طاهر محمد بن محمد بن محمد بن يوسف النقيري العقبي الشافعي (توفى سنة ٨٦٤ هـ) عن حافظ عصره ووحيد دهره الإمام الحافظ حجة القراء شمس الدين أبي الخير محمد بن محمد بن علي بن يوسف بن الجزري (٧٥١ - ٨٣٣ هـ) مؤلف الدرّة وطيبة النشر³⁹

Yukarıda aktarılan metin, icâzetnâmenin tamamı değil giriş kısmı ve el-İzmirî'nin İbnü'l-Cezerî'ye kadar olan senedidir. İbnü'l-Cezerî öncesi malum olduğundan burada verilmemiştir.⁴⁰ Buradaki icâzetnâme el-İzmirî'nin senedini vermekle birlikte kanaatimizce birkaç hata içermektedir. Bunlardan ilkinde göre el-İzmirî, Şa'ban b. Mustafa'dan, o Evliyâ Efendi'den, o Mustafa el-İzmirî'den, o Ahmed Hicâzî'den, o Ali b. Süleymân el-Mansûrî'den, o da üç şeyhten okumuştur: Sultan b. Ahmed İsmâil el-Mezzâhî, Ali eş-Şebrâmellisî, Muhammed b. Kâsım el-Bakarî. Şu haliyle metinde tarihsel açıdan uyumsuzluk bulunmaktadır. Örneğin Evliyâ Efendi (öl.1044), kendisinden doksan yıl sonra vefat etmiş biri olan Ali el-Mansurî'nin (öl. 1134) öğrencisinin öğrencisi el-İzmirî'den ahzetmiş olacaktır.

Metindeki diğer problem, Evliyâ Efendinin hocası olan el-İzmirî'nin kim olduğunu anlamaya imkan vermemesidir. Evliyâ Efendi'nin senedi malum olduğundan hocaları arasında böyle bir ismin bulunmaması başka bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer problem, metindeki وهو عن ifadelerinin nereye raci olduğunun bilinmemesi ve icâzetnâmede tahvîl⁴¹ yapıp yapılmadığının anlaşılamamasıdır.

Bu icâzetnâmenin ilgili bölümündeki problemleri aktardıktan sonra çözüm olarak burada iki sened verildiğini ve tahvîl yapıldığını söylemekteyiz. Bu çerçevede değerlendirdiğimizde el-İzmirî'nin ikinci yazılışında muhtemelen müellifin sebk-i kalemîyle (hata ile) Mustafa Abdurrahman el-İzmirî yazılmış, Mustafa kelimesinden sonra “بن” ifadesi unutulmuştur. Bu şekilde kabul ettiğimizde icâzetnâmede el-İzmirî'nin iki senedi bulunmaktadır. İlkinde göre el-İzmirî, Şa'bân b. Mustafa'dan, o Evliyâ Efendi diye meşhur Muhammed b. Ca'fer'den ahzetmiştir. Dolayısıyla Evliyâ Efendi'nin senedi malum olduğundan⁴² şöyle bir şema oluşmaktadır:

³⁹ İcâzetnâmenin bu kısmından sonrası İbnü'l-Cezerî öncesi olduğundan, malum kabul edilip metin olarak yansıtılmamıştır.

⁴⁰ İbnü'l-Cezerî'nin isnadları hakkında geniş bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *Câmi'u'l-esânîd*; Eymen Suveyd, *es-Selâsilu'z-Zehbî* (Dımeşk: Dâru'l-Ğavsânî, 2015).

⁴¹ Hadis ilmine ait bir kavram olan tahvîl, farklı isnadları bulunan bir hadisi rivâyet ederken isnadların birinden diğerine geçmeyi ve bunların ortak ravisinden sonra konulan özel işareti belirten bir terimdir. Kırâat icâzetnâmelerinde de yer yer kullanılmakta ve aynı kişinin aynı rivayeti okuduğu farklı kanalları ve isnad zincirini belirtmektedir.

⁴² Bk. Emîn Efendî, *Zühru'l-erîb*, 214b; Emîn Efendî, *Umdetü'l-hullân*, 6.

Tablo 1: Mustafa el-İzmirî'nin Mısır Kaynaklı İlk Muttasıl Senedi

Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed el-Cezerî

Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed el-'Ukaylî en-Nuveyrî

Kâdî Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyâ el-Ensârî

Nâsuriddîn Ebû Abdillâh et-Tablâvî

Ahmet el-Mesyerî el-Mısırî

Muhammed b. Ca'fer el-Mukrî (Evliyâ Efendî)

Şaban b. Mustafa

Mustafa el-İzmirî

Yukarıda aktarılan icâzetnâmedeki karışıklıkların giderilmesinden sonra aktarılan alternatif senedin doğruluğu başka kaynaklardan teyit edilmiştir. Bu bağlamda Muhammed Abbas el-Bâz, Hafs rivayetinin usulünü değerlendirdiği bölümde Mustafa b. Abdurrahman el-İzmirî'nin senedlerini tahvîlle vermekte ve burada aktarılan şemayı doğrulamaktadır.⁴³

İkinci bölüm/senedi ele aldığımızda da ülkemizde kırâat ilmi icâzetnâme senetlerinde fazla kullanılmasına rağmen dünyadaki çeşitli İslâm coğrafyasında verilen icâzetnâmelerde sıklıkla kullanılan ve tahvîl yapıldığını ifade eden ح harfi ile bu senette tahvîl yapılmaması bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen hadis senetlerinin aktarımında tahvîle işaret için ح harfinin yanında , harfinin de kullanılması bu durumu izole edebilir. Bununla beraber şu ana kadar incelediğimiz kırâat ilmi icâzetnâmelerinde , harfiyle tahvîl yapıldığına pek rastlamadığımızı söylemeliyiz. Bu metin için değerlendirdiğimizde ise , harfinin metin içinde, senedin devamı gibi kullanılması ve bir başkasından okuduğunu ifade eden عن ibaresiyle devam ettirilmesi tahvîl seçeneğini elemektedir. Lakin yukarıda da ifade ettiğimiz gibi biz burada tahvîl yapıldığını ve ikinci bir senedin bulunduğunu düşünmekteyiz.

Metindeki diğer bir sorun ise el-İzmirî'nin ilk geçtiği yerdeki أيضا ibaresinin neye raci olduğunun bilinmemesidir. Oysa metnin bu kısmına kadar el-İzmirî'nin başka bir senedi verilmemiştir. Bu durumda el-İzmirî'nin ilk geçtiği yerde tahvîl yapılmamalı ve ikinci kez geçtiği yere أيضا ibaresi konulmalıdır. Ayrıca hocasının isminin geçtiği metnin başındaki وهو ibaresi ve virgül de kaldırılmalıdır. Böylece geride kalan عن ibaresinin başında , olmadığından tahvîlle karışma riskini

⁴³ Muhammed Abbas el-Bâz, *Mebâhis fî ilmi'l-kırâat* (Kahire: Dâru'l-Kelime, 2004), 78.

engelleyecektir. Bütün bu değerlendirmelerden sonra doğru sonuca daha kolay ulaşılabilmesi için hem el-İzmirî'nin ilk senedinin verildiği hem de tahvîlle başlayan metnin şu şekilde yazılmasını önermekteyiz:

وأخذ الشيخ مصطفى بن عبد الرحمن بن محمد الأزميري الحنفي (توفي سنة ١١٥٥ هـ) عن شيخ شعبان بن مصطفى , وهو عن الشيخ محمد بن جعفر المشهور بأوليا أفندي (توفي سنة ١٠٤٤ هـ) ❖❖ وأخذ أيضا الشيخ مصطفى بن عبد الرحمن الأزميري عن الشيخ أحمد حجازي , وهو عن العلامة المقرئ شيخ القراء بالأسطانه الشيخ علي بن سليمان المنصوري (توفي سنة ١١٣٤ هـ) , وأخذ الشيخ علي بن سليمان المنصوري عن المشايخ الثلاثة: الشيخ سلطان بن أحمد إسماعيل المزاحي الأزهري الشافعي , والشيخ الشبراملسي , والشيخ محمد بن قاسم البقري ❖❖

Veya bu icâzetnâmenin genel karakterine uymasa da daha kolay anlaşılabilmesi için tahvîl yapılan kısma, diğer tahvîl işareti olan ح konularak şu şekilde yazılması da mümkündür:

وأخذ الشيخ مصطفى بن عبد الرحمن بن محمد الأزميري الحنفي (توفي سنة ١١٥٥ هـ) عن شيخ شعبان بن مصطفى , وهو عن الشيخ محمد بن جعفر المشهور بأوليا أفندي (توفي سنة ١٠٤٤ هـ) ❖❖ ح وأخذ أيضا الشيخ مصطفى بن عبد الرحمن الأزميري عن الشيخ أحمد حجازي , وهو عن العلامة المقرئ شيخ القراء بالأسطانه الشيخ علي بن سليمان المنصوري (توفي سنة ١١٣٤ هـ) , وأخذ الشيخ علي بن سليمان المنصوري عن المشايخ الثلاثة: الشيخ سلطان بن أحمد إسماعيل المزاحي الأزهري الشافعي , والشيخ الشبراملسي , والشيخ محمد بن قاسم البقري ❖❖

Buna göre ikinci senette el-İzmirî, Ahmed Hicâzî'den, o da Ali b. Süleymân el-Mansûrî'den, o da şu üç şeyhten okumuştur: Sultan b. Ahmed İsmâîl el-Mezzâhî, Ali eş-Şebrâmellisî, Muhammed b. Kâsım el-Bakarî. Bu senedin şeması ise şu şekilde verilebilir:

Tablo 2: Mustafa el-İzmirî'nin Mısır Kaynaklı İkinci Muttasıl Senedi

Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed el-Cezeri

Ebü Tâhir
Muhammed en-
Nuveyrî

Rudvân el-Ukbi

Burhâneddin el-
Kalkilî

Fahreddin ed-
Darîr

Kâdi Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekerîyyâ el-Ensârî

Nâsuriddin Ebû Abdillâh et-Tablâvî

Şehâzetü'l-Yemenî

Abdurrahman el-Yemenî

Seyfeddin el-Fudâlî

Muhammed el-
Bakarî

Ali eş-
Şebrâmellisî

Sultan el-Mezzâhî

Ali el-Mansûrî

Ahmed Hicâzî

Mustafa el-İzmirî

Burada aktarılan senet de Mustafa Abbas'ın ilgili eserinden teyit edilmiştir. Buna göre Mustafa b. Abdirrahman el-İzmirî, Ahmed Hicâzî'den, o da Ali b. Süleymân el-Mansûrî'den o da şu üç şeyhten ahzetmiştir: Sultan b. Ahmed İsmâîl el-Mezzâhî, Ali eş-Şebrâmellisî, Muhammed b. Kâsım el-Bakarî. Sadece burada bir farka değinmek gerekmektedir. Muhammed Abbas'a göre el-İzmirî aynı zamanda Ali el-Mansûrî'den de okumuştur.⁴⁴ Aynı dönemde yaşadıkları düşünülürse bu bilginin doğru olabilme ihtimali vardır.

2.3. Endonezya Cumhuriyeti

Endonezya Cumhuriyeti, dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusunun bulunduğu ülke konumundadır. Dolayısıyla bu duruma paralel olarak kırâat ilminde de önde olmaları beklenebilir. Fakat Endonezya, kırâat ilmi ve tedrisatında kendi geleneğini oluşturmada fazla başarılı olamamıştır. Ülkede dinî eğitim, devlet eliyle yürütülmenin yanında daha yaygın olarak medreselerde devam etmektedir. Bu medreseler ise çoğunlukla ülkenin önde gelen iki cemaatinin denetimindedir. İlgili cemaatler, selefi bakış açısıyla geleneksel din anlayışına sahip çıkan Nehdatü'l-ulemâ⁴⁵ ve yenilikçi yönleriyle modern çizgiye ayak uydurmaya çalışan Muhammediyye⁴⁶ cemaatidir. Ülkenin başkenti ile bazı şehirlerinde yaptığımız fizibilite çalışmaları ve bu cemaatlerin kırâat merkezleriyle sosyal platformlar aracılığıyla gerçekleştirdiğimiz görüşmeler⁴⁷ de Endonezya'nın kendine özel bir kırâat ilmi tedrisatı geleneğinin olmadığını ve son dönemlerde gelişmeye başladığını göstermektedir. Buna bağlı olarak Endonezya'daki icâzetnâmeleri incelediğimizde, icâzetnâme senetlerinin bir noktada farklı ülkelere bağlandığını tespit ettik. Endonezya'nın senedinin bağlandığı söz konusu ülkeler arasında en fazla Mısır Cumhuriyeti veya Suudî Arabistan Krallığı bulunmaktadır. Yukarıda bahsi geçen ve görüştüğümüz kırâat merkezleri, Endonezya'da kırâat eğitimi almak isteyenlerin daha ziyade Mısır ve Suûd'u tercih etmelerini bu durumun sebebi olarak belirtmektedirler.

2.3.1. Endonezya Cumhuriyeti Kırâat Hocalarının Senetleri Örneği

Endonezya Cumhuriyeti'ndeki bazı üniversitelerde Kur'ân-ı Kerîm ve Kırâat derslerine giren hocaların odalarının kapılarında icâzet senetleri bulunmaktadır. Son derece ilginç olan bu uygulamayı sergileyen üniversitelerden birisi, yerleşkesi başkent Cakarta'da bulunan ve PTIQ kısaltmasıyla bilinen Pimpinan Institut Jakarta Üniversitesi'dir. Bizim araştırmamız adına önemli olan ise bu senetlerin birinde Mustafa b. Abdirrahman b. Muhammed el-İzmirî'nin bulunmasıdır. Bu çerçevede PTIQ'nun

⁴⁴ Muhammed Abbas, *Mebâhis fî ilmi'l-kırâat*, 78.

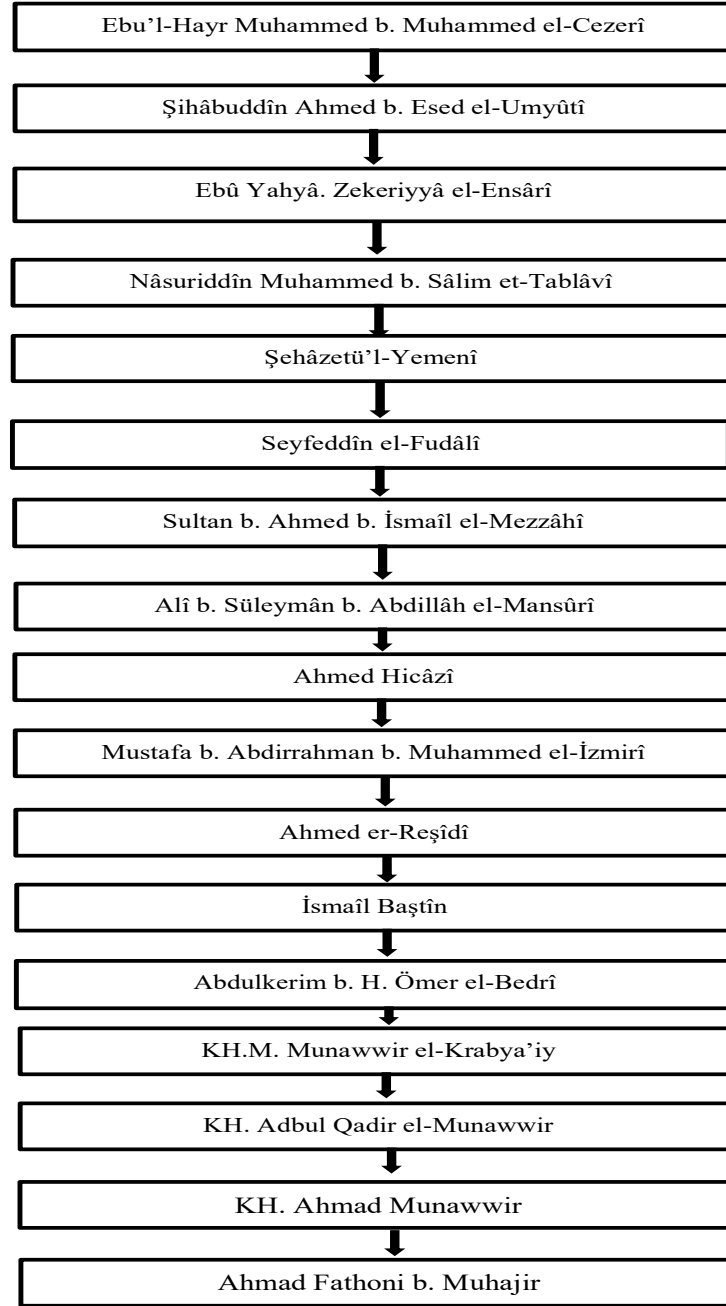
⁴⁵ Geniş bilgi için bk. İsmail Hakkı Göksoy, "Nehdatü'l-Ulemâ", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/541-542.

⁴⁶ Geniş bilgi için bk. İsmail Hakkı Göksoy, "Muhammediyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/1-2.

⁴⁷ Görüşme yapılan medrese ve merkezler arasında Ponorogo bölgesinde yer alan el-Mukaddasah medresesi, Teşvîku'd-Dullâb es-Selahîyye Yenbu'u'l-Kur'ân medresesi, ana okuldan üniversiteye düzeyine kadar eğitim veren Daru'l-Kur'ân (PPA), Eğitim Bakanlığına Bağlı yatılı okullardan birisi olan Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, başkent Cakarta'da üniversite eğitimi veren Institu Ilmu al- Qur'ân (IIQ) ve yine üniversite eğitimi veren Pimpinan Institut Jakarta (PTIQ) bulunmaktadır.

kırâat hocalarından KH.⁴⁸ M.⁴⁹ Munawwir al-Krabya'iy ve Ahmad Fathoni b. Muhajir'in Âsım kırâati Hafs rivâyeti senetlerinin Mustafa el-İzmirî'nin içinde bulunduğu İbnü'l-Cezerî'ye kadar olan isnadları⁵⁰ şu şekildedir:

Tablo 3: Mustafa el-İzmirî'nin Endonezya Kaynaklı İlk Muttasil Senedi

⁴⁸ KH. Bir unvanı temsil eden kısaltma olmakla birlikte aslı Kiai'dir. Kiai ise kendine özel medrese açabilecek düzeyde yetkin kişilere verilen sıfattır. Kiai, üstad, âlim ve şeyh gibi unvanların da üzerinde kabul edilmektedir. Bu bilgiler PTIQ'nün eski rektörü ve Din İşleri Başkanlığı İslâmî İşlerden Sorumlu eski genel müdür Prof. Dr. H. Nasaruddin Umar'dan alınmıştır.

⁴⁹ M. kısaltması ise kişinin yüksek lisans yaptığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bilgi PTIQ'nün eski rektörü ve Din İşleri Başkanlığı İslâmî İşlerden Sorumlu eski genel müdür Prof. Dr. H. Nasaruddin Umar'dan alınmıştır.

⁵⁰ Senedin tamamı orijinal haliyle Ek-1'de verilmiştir.

Burada verilen sened, Endonezya Cumhuriyeti'nde kırâat ilmi ve tedrisatıyla ilgili yukarıda aktardığımız bilgileri teyit etmektedir. Zira bu senette yer alan sadece son dört kişi Endonezyalıdır. Fakat medreselerin verdikleri bilgiler arasında artık kendi geleneklerini oluşturmak için başka ülkelerden icâzet alan şeyhlerin ülkelerinde eğitim vermeye başladıklarını beyan etmeleri bulunmaktadır. Bu durum uzun vadede Endonezya'nın kendi geleneğini devam ettirmesine zemin hazırlayabilir.

İcâzetnâmelerin başka ülkeler aracılığıyla alınması Endonezya'daki senetlerde yer alan kişi sayısını da etkilemektedir. Örneğin icâzetnâme senetlerinde Hz. Peygamber (s.a.s.) ile icâzet almaya hak kazanan son kişi arasındaki şahıs sayısı en âlî senette 28 iken⁵¹ burada 31 veya 32'ye ulaşabilmektedir. Çünkü halihazırda hayatta olan son dört kişi icâzetnâmede yer alabilmektedir. Diğer bir ifadeyle icâzeti veren, onun hocası, icâzeti alan ve onun ülkesinde icâzet verdiği kişinin aynı anda hayatta olabilme ihtimali senetteki sayıyı arttırmaktadır.

2.3.2. Kırâât-ı Seb'a Mufassal İcâzetnâme Örneği

Endonezya Cumhuriyeti adına burada verilecek diğer bir örnek, birinci örnek Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinden seçildiği için Kırâât-ı seb'a üzerinden olacaktır.

بسم الله الرحمن الرحيم

وبه نستعين على أمور الدنيا والدين

الحمد لله الذي أنزل على عبده الكتاب ولم يجعل له عوجاً⁵²، وجعل لمن تمسك به من كل هم فرجاً، وخص من شاء من عباده بحفظ كتابه، وألهمهم العمل بشروطه وآدابه، والصلوة والسلام على سيدنا محمد المبعوث بأكمل الشرائع الممدوح في التوراة والزبور والإنجيل والفرقان

...

ح - وأخذ أحمد الرشيد أيضاً عن الشيخ مصطفى بن عبد الرحمن الأزميري (ت ١١٥٥ هـ)⁵³، ومحمد العباسي الشهير بالعطار
أما الشيخ مصطفى الأزميري (ت ١١٥٥ هـ) فإنه أخذ عن الشيخ محمد القرة العشري بإزمير، عن الشيخ علي بن عمر القسطنطيني،
عن الشيخ شعبان بن مصطفى، عن الشيخ محمد بن جعفر الشهير بأوليا أفندي

ح - وقرأ الأزميري (ت ١١٥٥ هـ) أيضاً على الشيخ أحمد الحجازي، عن الشيخ علي بن سليمان المنصوري (ت ١١٣٤ هـ)، وهو
على كل من المشايخ محمد البقري (ت ١١١١ هـ)، والشيخ سلطان المزاحي (ت ١٠٧٥ هـ)، والشيخ علي الشبراملسي (ت ١٠٨٧ هـ)
بأسانيدهم

ح - وقرأ الأزميري (ت ١١٥٥ هـ) أيضاً على الشيخ عبد الله بن محمد بن يوسف الشهير بيوسف أفندي زاده (ت ١١٦٧ هـ)، عن
الشيخ علي بن سليمان المنصوري (ت ١١٣٤ هـ)، بإسناد الماضي، وزاد الشيخ يوسف أفندي (ت ١١٦٧ هـ) عن والده الشيخ محمد بن
يوسف، عن والده الشيخ يوسف عن الشيخ محمد بن جعفر الشهير بأوليا أفندي، وهو عن الشيخ أحمد المسيري، عن الشيخ ناصر الدين

الطبلوي (ت ٩٦٦ هـ) بسنده المذكور

⁵¹ Âlî senetler için bk. Eymen Süveyd, *es-Selâsilu'z-Zehebî*, 133 vd.

⁵² el-Kehf 18/1.

⁵³ Burada da Mustafa el-İzmirî'nin ölüm yılı hicri 1155 olarak verilmiştir. Ölüm tarihindeki tartışmalar dikkate alındığında tarihin tamamen yanlış olduğunu söylemek mümkün olmayabilir.

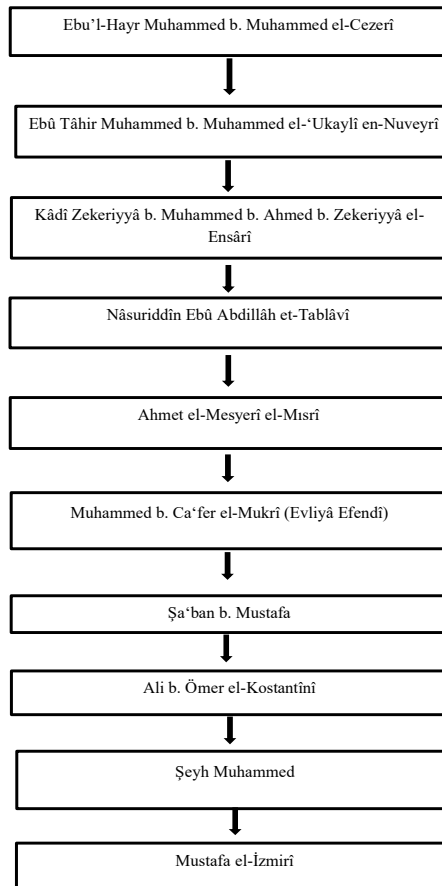
وأما الشيخ محمد العباسي العطار فإنه قرأ على عدة من المشايخ منهم الشيخ سلطان المزاحي (ت ١٠٧٥ هـ)، ومحمد بن قاسم بن إسماعيل البقري (ت ١١١١ هـ)، والشيخ علي الشيراملسي (ت ١٠٨٧ هـ) بأسانيدهم إلى صاحب النشر الشمس محمد بن محمد بن محمد بن الجزري (ت ٨٣٣ هـ) ﴿﴾

...

Yukarıda aktarılan icâzetnâme, hayli uzun bir metin olup, burada sadece giriş kısmı ve Mustafa el-İzmirî'nin senedinin İbnü'l-Cezerî'ye kadar olan bölümü yer almaktadır. Aslında icâzetnâmede, kırâat-ı seb'a imamlarının senedleri Ebû Âmr ed-Dânî'nin *et-Teysîr* isimli eseri bağlamında verilmekte ve çoğu yerde tahvîl yoluyla senetteki isimlerin diğer senetleri de aktarılmaktadır. Ancak icâzetnâmenin detayları, konumuzu doğrudan ilgilendirmedikinden bu aşamada daha fazla bilgi aktarımına ihtiyaç duyulmamıştır.

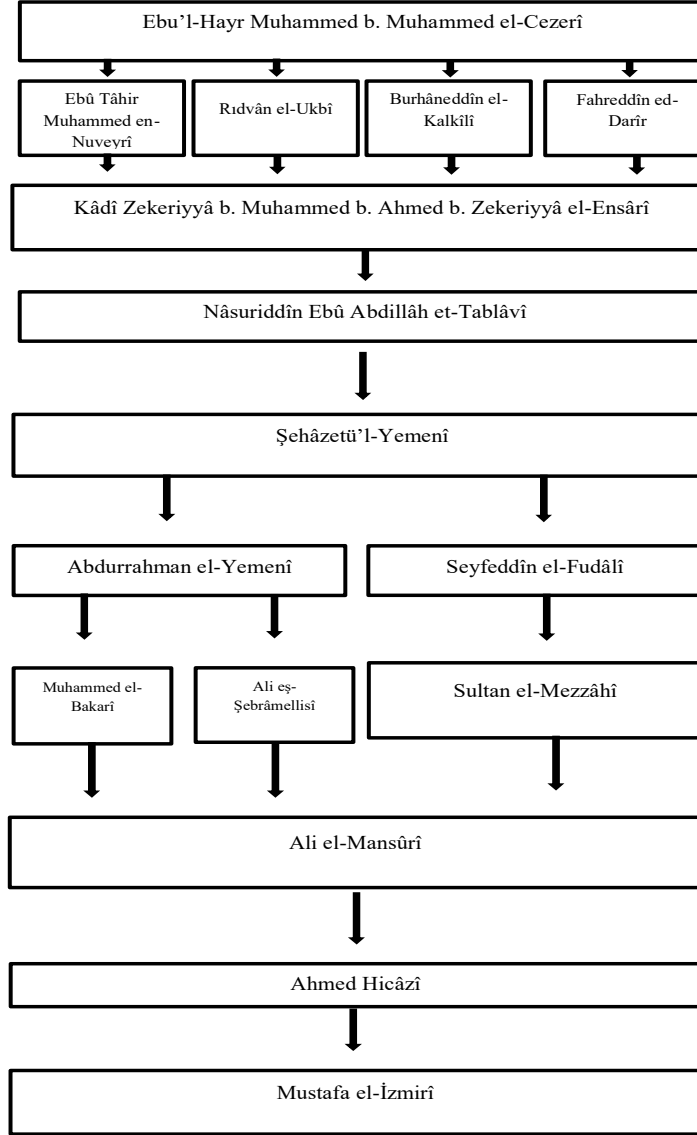
İcâzetnâmenin konumuz açısından değerlendirilmesine gelince, icâzette el-İzmirî için dört senet yer almaktadır. el-İzmirî'nin ismi ilk olarak Ahmed er-Reşîdî'nin tahvîl çerçevesinde senedi aktarılırken verilmekte, sonra kendisinin senetleri aktarılmaktadır. Buna göre Ahmed er-Reşîdî, el-İzmirî'den ve "Attâr" lakabıyla bilinen Muhammed el-Abbâsî'den ahzetmiştir. Şeyh el-İzmirî ise ilk senedinde İzmir kurrâsı Şeyh Muhammed'den, o Şeyh Ali b. Ömer el-Kostantînî'den, o Şa'ban b. Mustafa'dan, o da Evliyâ Efendi diye meşhur Şeyh Muhammed b. Ca'fer'den ahzetmiştir. Burada aktarılan senet Mısır'da verilen senede benzemekle birlikte orada el-İzmirî direkt Şa'ban b. Mustafa'dan okumuş görünmekte iken burada araya iki isim girmiştir. Bunlar İzmir kırâat alimi olan Şeyh Muhammed ve Şeyh Ali Ömer b. el-Kostantînî'dir. Bu durumda senet şu şekildedir:

Tablo 4: Mustafa el-İzmirî'nin Endonezya Kaynaklı İkinci Muttasıl Senedi

Mustafa el-İzmirî'nin ikinci senedine göre o, Ahmed el-Hicâzî'den, o Şeyh Ali b. Süleymân el-Mansûrî'den, o da Muhammed el-Bakarî, Şeyh Sultân el-Mezzâhî ve Şeyh Ali eş-Şebrâmellisî'den kendi isnadlarıyla ahzetmiştir. Bu sened, Mısır'da verilen senedle uyum içerisindedir. Buna göre senet şeması şu şekildedir:

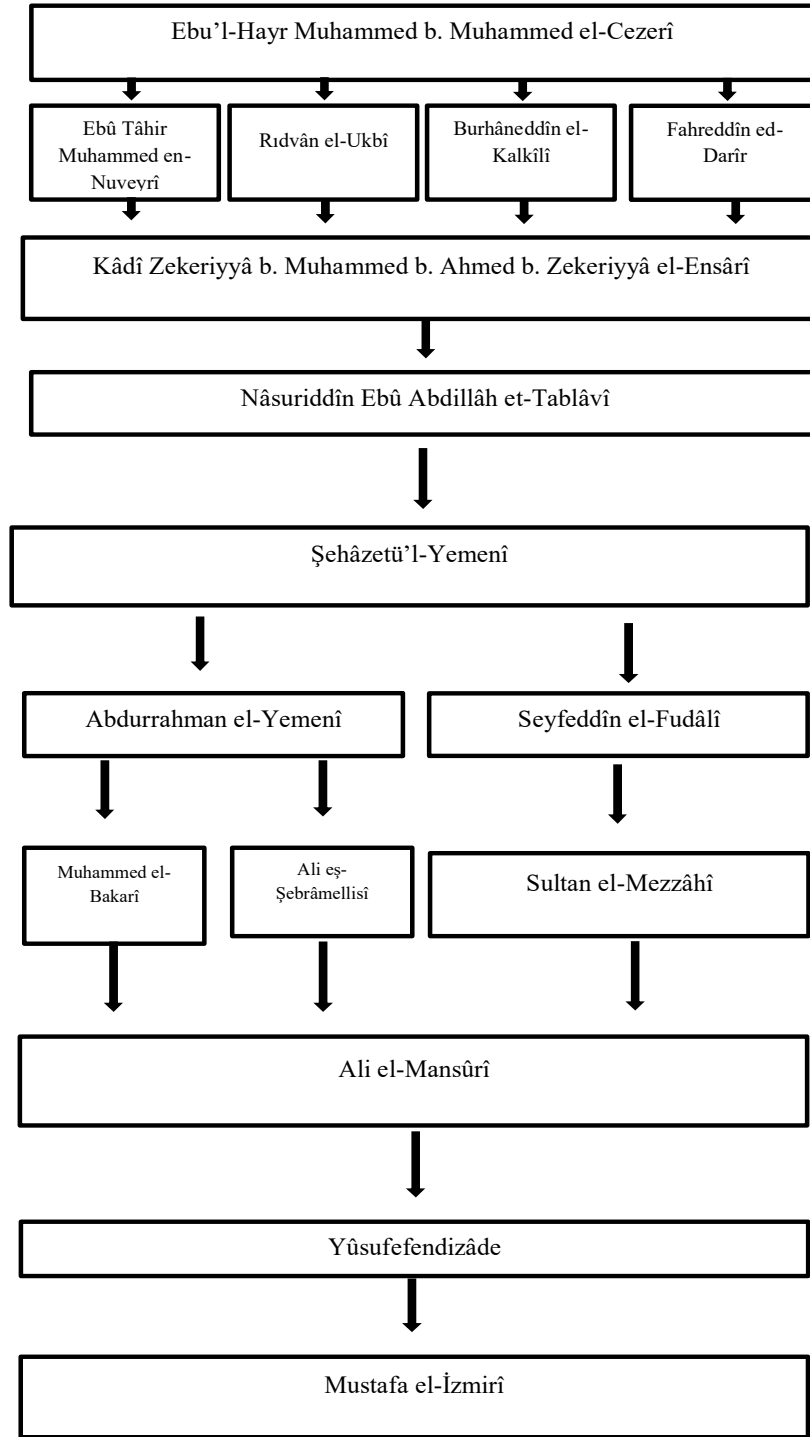
Tablo 5: Mustafa el-İzmirî'nin Endonezya Kaynaklı Üçüncü Muttasıl Senedi

Yukarıda aktarılan iki senedin dışında bu icâzetnâmeye göre Mustafa el-İzmirî, Yûsufefendizâde olarak meşhur olan Şeyh Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf'tan, o yukarıda isnadlarıyla geçen Şeyh Ali b. Süleymân el-Mansûrî'den almıştır. Şeyh Yûsufefendizâde ise babası Şeyh Muhammed b. Yûsuf'tan, o da babası Şeyh Yûsuf'tan, o da Evliyâ Efendi diye meşhur Şeyh Muhammed b. Ca'fer'den, o da Şeyh Ahmed el-Mesyerî'den, o da Şeyh Nâsuriddîn et-Tablâvî'den ahzetmiştir. Burada ise Mustafa el-İzmirî'nin okuduğu Yûsufefendizâde'nin iki senedi ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisine göre Yûsufefendizâde Mısır Tarîki'nin kurucusu Ali el-Mansurî'den direkt okumuştur. İkincisinde ise babası ve dedesi vasıtasıyla İstanbul Tarîki'nin kurucusu Ahmed el-

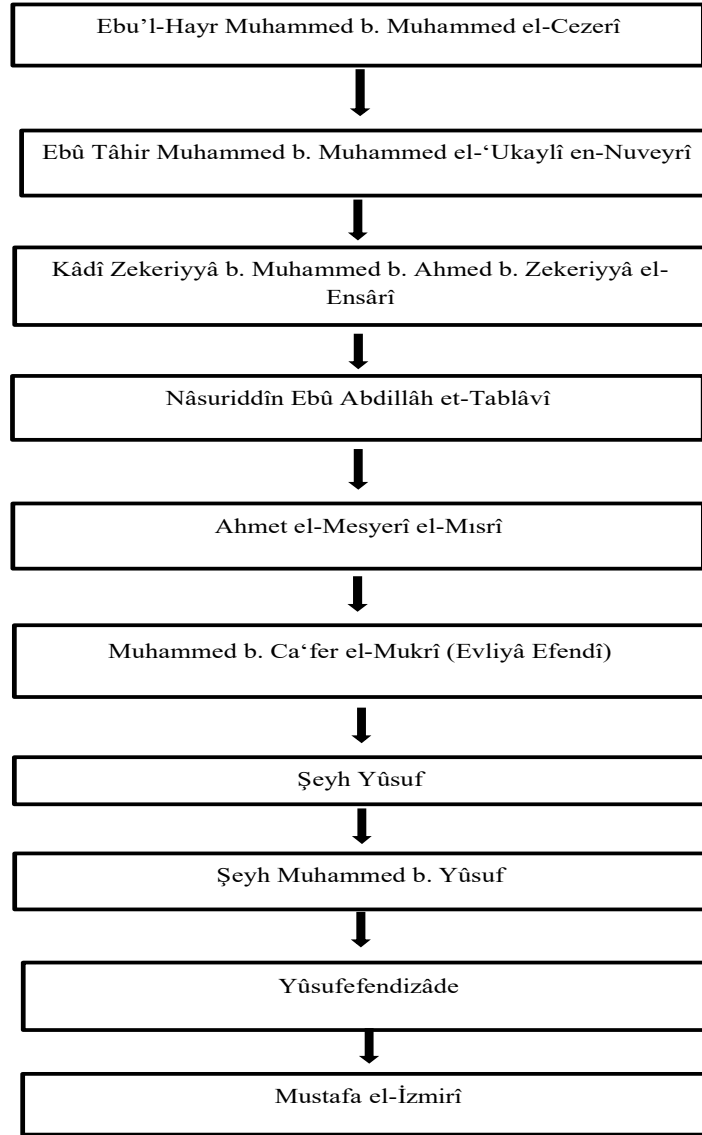
Mesyerî'ye bağlanmaktadır. Dolayısıyla burada hocası Yûsufefendizâde kaynaklı Mustafa el-İzmirî'nin iki ayrı senedi ortaya çıkmaktadır. İlk senedin şeması şöyle verilebilir:

Tablo 6: Mustafa el-İzmirî'nin Endonezya Kaynaklı Dördüncü Muttasıl Senedi

Mustafa el-İzmirî'nin Yûsufefendizâde aracılığıyla edindiği diğer isnada göre Mustafa el-İzmirî Yûsufefendizâde'den, o babası Muhammed b. Yûsuf'tan, o da babası Şeyh Yûsuf'tan, o da Evliyâ Efendi'den, o da Ahmed el-Mesyerî'den ahzetmiştir. Bunun şeması ise şöyledir:

Tablo 7: Mustafa el-İzmirî'nin Endonezya Kaynaklı Beşinci Muttasıl Senedi

Burada aktarılan son iki icâzetnâmenin senedini Muhammed Abbas'ın eseri de teyit etmektedir.⁵⁴ Ayrıca bu son isnad, Ali Öge'nin çalışmasında Yûsufefendizâde için aktardığı senetle de uyumludur.

Sonuç

Kırâat ilminde gerekli donanımı kazandığına, artık başkasından yardım almadan kendi başına mütalaa yapabilecek ve hocasından ahzettğini öğrencilerine aktarabilecek yeterliliğe ulaştığına dair verilen kırâat ilmi icâzetnâme belgesine haiz olanlardan birisi ve Osmanlı'nın önemli kırâat ulemasından olan Mustafa b. Abdırrahmân b. Muhammed el-İzmirî'nin icâzetnâmelerdeki konumunun ele alındığı bu makalede şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Mustafa el-İzmirî yazdığı eserlerle ve kırâat ilmine katkılarıyla bilinmesine rağmen hayatı hakkında detaylı bilgilere ulaşılamamaktadır. Mustafa el-İzmirî'nin hayatına dair mevcut malumat, muhtemel doğduğu belde, babası ve dedesinin ismi, hocaları ve öğrencileri, ölüm yeri ve bazı ihtilaflar çerçevesinde ölüm tarihiyle sınırlıdır.

⁵⁴ Muhammed Abbas, *Mebâhis fî ilmi'l-kırâat*, 78.

el-İzmirî'nin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayışına karşın kırâat ilmine katkıları bilinmektedir. Söz konusu katkıların bilinmesinde günümüze ulaşan eserlerinin payı büyüktür. Bu çerçevede müellifin bize ulaşan eserleri arasında *'Umdetü'l-irfân fî tahrîri evcûhi'l-Kur'ân*, *Bedâ'i'u'l-burhân 'alâ 'umdeti'l-irfân*, *Muhtasarü'n-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-aşr*, *Tahrîru'n-Neşr min tarîki'l-aşr* ve *Takrîbu husulî'l-makâsîd fî tahrîki mâ fi'n-Neşri mine'l-fevâid* bulunmaktadır.

el-İzmirî, bir Osmanlı kırâat âlimi olmasına karşın kendisinin icâzetnâmesi ve icâzetnâmelerdeki senedi ülkemiz kanalıyla günümüze ulaşmamıştır veya bu araştırma çerçevesinde bu belge ve bilgilere ulaşma imkânı olamamıştır. Kendisi, ahir ömründe hac vazifesini tamamladıktan sonra Anadolu'ya değil Mısır'a dönmüş olmasına rağmen icâzetnâmesinin bulunamaması, bu durumla ilişkilendirilen bir sebep olarak gösterilebilir. Ancak Mısır'da uzun süre yaşamamış olması, bu iddiayı doğrulamamaktadır. Ayrıca kendisi Mısır'a gitmiş olsa dahi o dönemin koşullarında icâzetnâmesini yanında götürmemişse de eserlerinin günümüze ulaşması gibi icâzetnâmesinin de ulaşması beklenirdi. Lakin bu çalışma icâzetnâmesine ulaşmaya muvaffak olamamıştır.

el-İzmirî'nin hocaları arasında yine önemli bir kırâat âlimi olan Yûsufefendizâde de bulunmaktadır. Esasen bu bilgi, el-İzmirî'nin İstanbul Tarîki İtlâf Mesleği'ne mensup olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle el-İzmirî'nin, İtlâf Mesleği çerçevesinde yapılan kırâat tedrisi sonrasında verilen icâzetnâmelerde bulunması gerekirdi. Ancak İtlâf Mesleği'nin günümüzde temsilcisi kalmadığından bu yol üzerinden de icâzetnâme senedine ulaşma imkânı olmamıştır. Ayrıca Hocası Yûsufefendizâde'nin icâzetnamesine ulaşamamasının gerekçesi de aynıdır.

Mısır vasıtasıyla elde edilen icâzetnâmenin verilerine göre Mustafa el-İzmirî'nin iki muttasıl senedi bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre el-İzmirî, Şaban b. Mustafa'dan, o Evliyâ Efendi'den, o Ahmed el-Mesyerî'den, o Nâsuriddîn et-Tablâvî'den, o da Zekerîyyâ el-Ensârî'den, o da Ebû Tâhir en-Nüveyrî'den, o da İbnü'l-Cezerî'den ahzetmiştir. İkinci senede göre, Mustafa el-İzmirî Ahmed Hicâzî'den, o Ali el-Mansûrî'den, o da Muhammed el-Bakarî, Ali eş-Şebrâmellisî ve Sultan el-Mezzâhî'den, Bakarî ve Şebrâmellisî Abdurrahmân el-Yemenî'den, Mezzâhî ise Seyfeddîn el-Fudâlî'den, Yemenî ve Fudâlî, Şehâzetü'l-Yemenî'den, o da Nâsuriddîn et-Tablâvî'den, o da Zekerîyyâ el-Ensârî'den, o da Ebû Tâhir en-Nüveyrî, Rıdvân el-Ukbî, Burhaneddîn el-Kalkîlî ve Fahreddîn ed-Darîr'den, onlar da İbnü'l-Cezerî'den ahzetmişlerdir.

Endonezya'ya gelince, burada bazıları bir noktada birleşmiş olsa da el-İzmirî'nin toplam beş senedine rastlanmaktadır. İlk senet üniversite hocalarının senedir. Buna göre el-İzmirî, Ahmed Hicâzî'den, o Ali el-Masûrî'den, o Sultan Mezzâhî'den, o Seyfeddîn el-Fudâlî'den, o da Şehâzetü'l-Yemenî'den, o da o Nâsuriddîn et-Tablâvî'den, o da Zekerîyyâ el-Ensârî'den, o da Şihâbuddîn el-Umyûtî'den, o da İbnü'l-Cezerî'den ahzetmiştir.

İkinci senede göre Mustafa el-İzmirî, Şeyh Muhammed'den, o Ali b. Ömer el-Kostantînî'den, o Şaban b. Mustafa'dan, o Evliyâ Efendi'den, o Ahmed el-Mesyerî'den, o Nâsuriddîn et-Tablâvî'den, o da Zekerîyyâ el-Ensârî'den, o da Ebû Tâhir en-Nüveyrî'den, o da İbnü'l-Cezerî'den ahzetmiştir. Bu senet Şeyh Muhammed ve Ali b. Ömer el-Kostantînî ilaveleri olmakla birlikte Mısır'daki senede yakındır. Üçüncü senet Mısır'daki senetle birebir uyumludur. Bu durum aynı zamanda Endonezya'daki icâzetnâmenin Mısır kaynaklı olduğunu göstermektedir. Buna göre Mustafa el-İzmirî Ahmed Hicâzî'den, o Ali el-Mansûrî'den, o da Muhammed el-Bakarî, Ali eş-Şebrâmellisî ve Sultan el-Mezzâhî'den, Bakarî ve Şebrâmellisî Abdurrahmân el-Yemenî'den, Mezzâhî ise Seyfeddîn el-Fudâlî'den, Yemenî ve Fudâlî, Şehâzetü'l-Yemenî'den, o da Nâsuriddîn et-Tablâvî'den, o da Zekerîyyâ el-Ensârî'den, o da Ebû Tâhir en-

Nüveyrî, Rıdvân el-Ukbî, Burhaneddîn el-Kalkîlî ve Fahreddîn ed-Darîr'den, onlar da İbnü'l-Cezerî'den ahzetmişlerdir.

Dördüncü senet ise Yûsufefendizâde'nin de senedini içermektedir. Burada da iki senet karşımıza çıkmaktadır. Birincisine göre Mustafa el-İzmirî Yûsufefendizâde'den, o Ali el-Mansûrî'den, o da Muhammed el-Bakarî, Ali eş-Şebrâmellisî ve Sultan el-Mezzâhî'den, Bakarî ve Şebrâmellisî Abdurrahmân el-Yemenî'den, Mezzâhî ise Seyfeddîn el-Fudâlî'den, Yemenî ve Fudâlî, Şehâzetü'l-Yemenî'den, o da Nâsuriddîn et-Tablâvî'den, o da Zekerîyyâ el-Ensârî'den, o da Ebû Tâhir en-Nüveyrî, Rıdvân el-Ukbî, Burhaneddîn el-Kalkîlî ve Fahreddîn ed-Darîr'den, onlar da İbnü'l-Cezerî'den ahzetmişlerdir. Bu senedin bir üstteki senetten ve Mısır'daki senetten tek farkı Ahmed Hicâzî ile Yûsufefendizâde'nin yer değiştirmesidir. Devamı tamamen aynıdır. Yûsufefendizâde kanalıyla gelen diğer senette ise Yûsufefendizâde, Ali el-Mansûrî'den değil babası ve dedesinden okumuştur. Buna göre, Mustafa el-İzmirî, Yûsufefendizâde'den, o babası Muhammed b. Yûsuf'tan, o da babası Şeyh Yûsuf'tan, o da Evliyâ Efendi'den, o Ahmed el-Mesyerî'den, o Nâsuriddîn et-Tablâvî'den, o da Zekerîyyâ el-Ensârî'den, o da Ebû Tâhir en-Nüveyrî'den, o da İbnü'l-Cezerî'den ahzetmiştir.

Bütün bu senetleri, farklılıklarına rağmen bir noktaya bağlayabilmek adına yorumlamak gerekirse Mustafa el-İzmirî'nin senetleri farklı kanallarla ya Ahmed el-Mesyerî'ye ve onun kanalıyla İbnü'l-Cezerî'ye ya da Ali el-Mansûrî'ye ve onun kanalıyla İbnü'l-Cezerî'ye ulaşmaktadır. Ezcümle Ahmed el-Mesyerî ve Ali el-Mansûrî'nin senetleri malum olduğundan bu çalışmada tespit edilmeye çalışılanlar, Mustafa el-İzmirî ile tarîk sahibi kırâat âlimleri arasında bulunan ve yukarıda zikredilenlerdir.

Bu çalışma, Mustafa el-İzmirî'nin Osmanlı'daki icâzetnâme senetlerinde yer alıyorsa o senede ulaşabilmeye veya bu çalışma sınırları çerçevesinde belirtildiği gibi yer almıyorsa bunun sebeplerini tam manasıyla tespit etmeye muvaffak olamamıştır. Bu minvalle bu konu farklı bir çalışma çerçevesinde derinlemesine araştırılmayı hak etmektedir.

Kaynakça

- Akaslan, Yaşar. “İbnü’l-Cezerî”. *Osmanlı’da İlim ve Kültür Şahıslar Seçkisi*. ed. Mustafa Sarıcaoğlu. Ankara: Fecr, 2024.
- Akdemir, Mustafa Atilla. “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2018), 83-111.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü’l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnü’l-Cezerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. “Mustafa İzmirî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23/530. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatib. *el-İcâze li’l-ma’dûm ve’l-mechûl*. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatib. *el-Muhaddisü’l-fâsıl*. Beyrût: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1994.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetü’l-ârifin esmâü’l-Müellifin ve âsârü’l-musannifin*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Baltacı, Cahit. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası 1976.
- Bâz, Muhammed Abbas. *Mebâhis fi’l-ilmî’l-kırâat*. 2 Cilt. Kahire: Dâru’l-Kelime, 2004.
- Birmâvî, İlyas b. Ahmed Hüseyin. *İmtâ’u’l-fudalâ bi terâcimi’l-kurrâ fi mâ ba’de’l-karnî’s-sâmin el-hicrî*. Medine: Dâru’n-Nedve, 2000.
- Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü’l-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Bostan, Osman. “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 207-234. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1078721>
- Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. 5 Cilt. by.: Daru Tavkı’n-Necât, 2001.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Cemzûrî, Süleyman b. Hüseyin. *el-Fethu’r-Rahmânî şerhu Kenzi’l-me’ânî bi tahrîri Hirzi’l-emânî*. Riyad: Dâru İbni’l-Kayyîm, 2005.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh fi’l-luğa*. 2 Cilt. Kâhire: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1982.
- Çetin, Abdurrahmân. *Ebû Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- Dârimî, Abdullâh b. Abdurrahmân. *es-Sünen*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1407.
- Emîn Efendî, Muhammed. *‘Umdetü’l-hullân fi izâh-i Zübdetü’l-irfân*. İstanbul: Mektebetü’l-Hanefiyye, ts.
- Emîn Efendî, Muhammed. *Zühru’l-erîb fi izâhi’l-cem’i bi’t-Takrîb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Blm. 11, 213a.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muahmmmed b. Ali el-Hamevî. *el-Misbâhu’l-munîr: Mu’cemu Arabî*. Beyrût: Mektebetü Lübnan, 1987.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb. Muhammed. *el-Kâmûsu’l-muhît*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2005.
- Gökdemir, Ahmet. Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları. İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.

- Gökdemir, Ahmet. "Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları". *NEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2017), 113-148.
- Göksoy, İsmail Hakkı. "Nehdatü'l-Ulemâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/541-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Göksoy, İsmail Hakkı. "Muhammediyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/1-2. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Hatipoğlu, Mustafa. *Kıraat İlminde Kaynak Bir Eser İthâfu Fuzalâi'l-Beşer*. Ankara: İlâhiyât, 2024.
- Hilmi, Ahmed. "Ravzatü'l-Kurrâ". *Sırat-ı Müstekim Mecmuası*, 7/148.
- İdriz, Mesut. "İslâm Eğitim Yaşamında İcazet Geleneği", *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (2003), 169- 188.
- İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyye b. Muhammed. *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Mennân bi-Mukaddimeti Lisâni'l-Mizân*. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1995.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Marife, 1996.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali. *Lisânü'l-'Arab*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1993.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Câmî'u'l-esânîd*. Dimeşk: Dâru'l-Ğavsânî, 2014.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-talibîn*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1980.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-mesâilî't-Tebrîziyye*. Medine: Dâru Elif Lâm Mîm li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2016.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Takrîbu'n-Neşr fi'l-kirââtî'l-'aşr*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İstanbulî, Mustafa b. Hasen. *Mürşidü't-talebe*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Blm. 29, 64b-72a.
- İzmirî, Mustafa b. Abdirrahman b. Muhammed. *'Umdetü'l-irfân fi tahrîri evcûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü, 1144, 1b-60b.
- İzmirî, Mustafa b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Bedâ'ü'l-burhân 'alâ 'umdeti'l-irfân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, 066, 179b-231b.
- İzmirî, Mustafa b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Kitâbu İthâfu'l-berara bimâ sekete 'anhü neşri'l-'aşera*. Riyad: Edvâü's-Selef, 2007.
- Kaplan, Süleyman. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlmî", *İhya* 8/1 (2022), 511-530.
- Koyuncu, Recep. "Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. Bursa: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2018, 668-669.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmirî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Mağribî, Hâşim b. Muhammed. *Hısnü'l-kârî fi ihtilâfi'l-mekârî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, 68/12, 62.
- Makdisî, George M. *The rise of colleges: Institutions of learning in Islam and the West*. Edinburgh: Edinburgh University Press, ts.
- Mansûrî, Alî b. Süleymân. *İcâzetnâme*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Blm. 24, 97a-97b.

- Mar'aşî, Seyyid Şihâbüddîn Muhammed Hüseyin b. Mahmûd b. Alî el-Hüseyinî. *el-Müselâlat fî'l-icâzât*. Kum: Hafız, 1416.
- Maşalı, Mehmet Emin. "Kur'ân Kiraatinde ve Kitabesinde Türkiye'nin Durumu". TC. Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kiraat Kurulu Başkanlığı Tecvit Çalıştay. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kiraat İlmi*. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac. *el-Câmi'u's-Sahîh*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- Mütevellî, Muhammed. *er-Ravdu'n-nadîr fî tahrîri evcûhi'l-Kitâbi'l-Münîr*. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2006.
- Öge, Ali. *Yûsufefendizâde'nin Kırâat İlmindeki Yeri*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2019.
- Öge, Ali. *18.Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yûsufefendizâde'nin Kiraat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Kitap Yurdu Yayınları, 2019.
- Pilgır, Eren. "Recep Koyuncu. Kiraat İlminde Tahrîrât: Mustafa el-İzmirî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik). Kitap Değerlendirmesi". *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 60 (2021), 259-262.
- Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredâtü'lfâzi'l-Kur'ân*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2011.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr. *Muhtârû's-sihâh*. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- Süveyd, Eymen. *es-Selâsilü'z-Zehebî*. Dimeşk: Dâru'l-Ğavsânî, 2015.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Kâhire: Matbaatü'l-Musaviye, 1287.
- Şeyhi Mehmed Efendi. *Vekâyiü'l-fudalâ*. Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-Sahîh*. 3 Cilt. b.y: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.
- Tugantay, Mustafa. *Ali el-Mansûrî, Kiraat İlmindeki Yeri ve Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât Adlı Eserin Tahlîli*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Zebîdî, Muhammed b. Abdürrezzâk el-Hüseyinî el-Murtaza. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 20 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zü'bî, Muhammed Temîm b. Mustafa Âsım. *Teysîru'l-fettâhi'l-âlim şerhu tenkîhi fethi'l-kerîm fî tahrîri evcûhi'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. Medine: Müessesetü'd-Duhâ, 2018.

Ek 1: PTIQ Hocalarının Senetlerinin Orijinali

